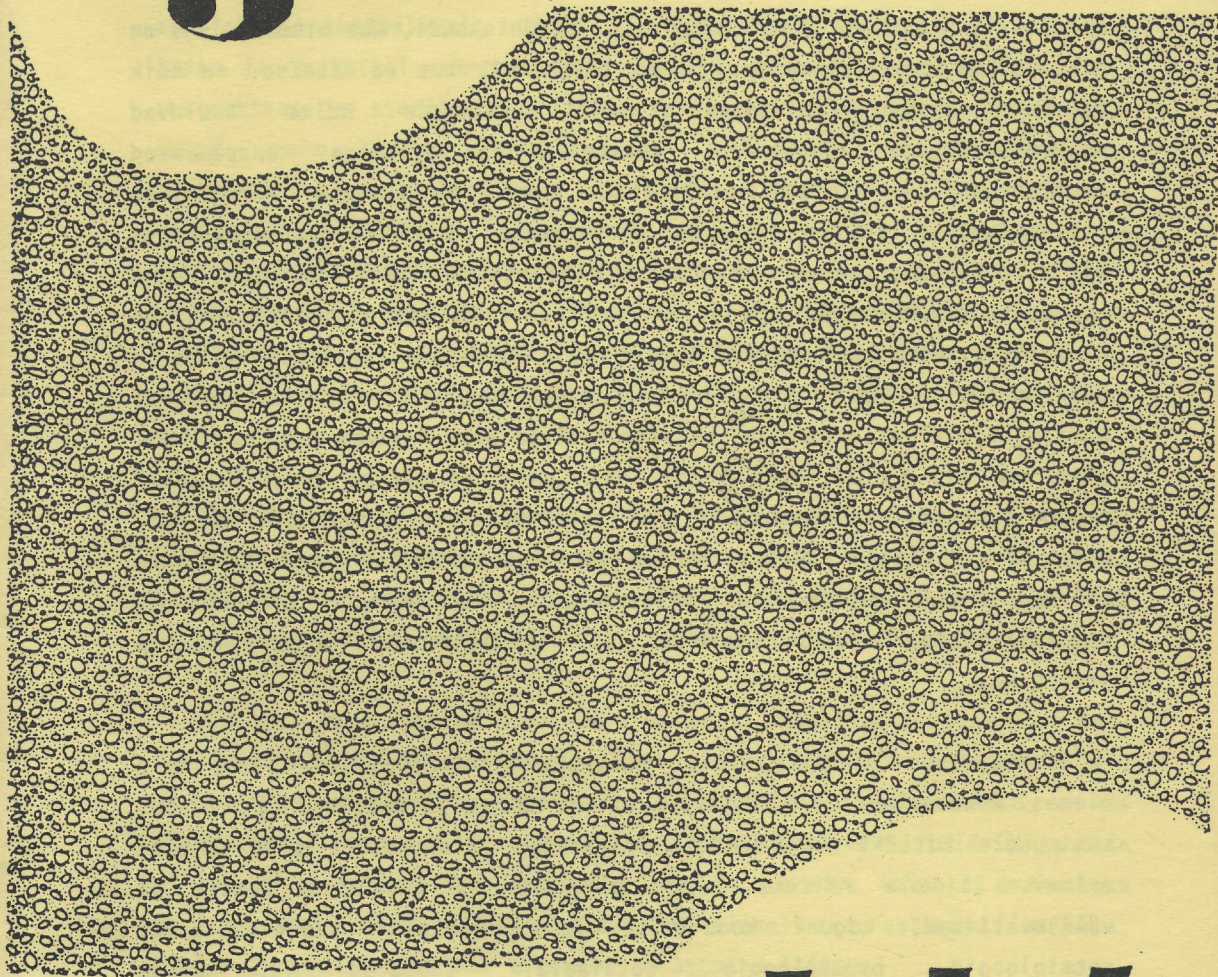

LO

aja

199
1990

59

ISSN 0384-8469

kiri

KAKSKEELSUS

MATI HINT

SOTSIAALSE PROBLEEMINA

Erinevates ühiskondades võidakse kaks- ja mitmekeelsusele anda täiesti erinevaid hinnanguid ja suhtuda sellesse nähtusesse kas soosivalt, ükskõikselt või tõrjuvalt. On ühiskondi, kus mitmekeelsus on pikaajalise traditsiooniga, ja on ühiskondi, kus eeldatakse, et kõik oskavad ainsat valitsevat keelt. Esimeste hulka kuuluvad segarahvastikuga asurkonnad, teiste hulka eelkõige tänapäevased suurrahvuslikud elulaadiga riigid. Isegi tänapäevase intensiivse rahvusvahelise lävimise õhkkonnas on Saksamaal raske hakkama saada saksa keelt oskamata, samuti Prantsusmaal prantsuse keelt oskamata. Vene rahvuslikus mõtlemises aga ei ole lihtrahva tasemel haruldane selline arusaam, et vene keel justkui sünnib igale inimesele iseenesest külge ja kõik teised keeled on hirmus rasked ja ebaloosulikumad, vähekeske kõrgemal haridustasemel aga usutakse, et vene keelega saab hakkama kogu maailmas, sest see oli Lenini keel (tõsi, usk Leninisse hakkab isegi Venemaal praegu lahtuma). Kakskeelsus ei ole iial huvitanud suurrahvaid, või kui, siis ainult teiste rahvaste assimileerimise vahendina (nagu Nõukogude Liidus). Kakskeelsus on väikerahvaste, allutatud provintside, pagulaskondade, segaperekondade ja üksikjuhtudel tippharitlaste probleem.

Kakskeelsust niisama, heast tahtest, filantroopilise ideena pole olemas. Kakskeelsus on täiesti praktiline nähtus ja seetõttu võib vastus küsimusele MILLEKS KAKSKEELSUS? erinevates ühiskondades olla täiesti erinev. Ei ole näiteks kuigi üllatav, et eestlased Eestis ja väliseestlased, koguni kodu-Eesti ja välis-Eesti keeleteadlased, sotsioloogid, psühholoogid, sotsiaalala töötajad jt. kõrge kvalifikatsiooniga erialainimesed suhtuvad kakskeelsusesse erinevalt. Pole võimatu, et isegi selle nähtuse teaduslikul käsitlemisel hinnatakse kakskeelsust HEA-HALB skaalal lahknevalt. Sest kodu-Eesti ühiskonnas suruti eesti-vene kakskeelsust peale eestlaste assimileerimiseks venelastesse, eesti keele ja kultuuri hävitamiseks, rahvusliku ning koos sellega ka isikliku identsuse kaotamiseks. Pagulasühiskonnas on kakskeelsus just täiesti vastupidi vahend assimileerimise vältimiseks, eesti keele ja kultuuri säilitamiseks ning selle kaudu ka isikliku

identsuse kaitsmiseks.

Seda arvesse võtmata on üsna skolastiline hakata kakskeelsusele andma hinnanguid HEA-HALB skaalal, sest kakskeelsus ei ole pelgalt keeleline või üksikindiviidi arenguga seotud probleem. Võib muidugi arutleda ja teaduslikult uurida, kas kakskeelsus soodustab või pidurdab lapse ja indiviidi arengut, kuid seegi probleem ei eksisteeri *per se*, abstraktses ja steriilses miljöö, vaid alati täiesti konkreetselt. On suur vahe, kas kakskeelsus lahendab haritlasperekonna sobitumisprobleemid arenenud ja jõukas ühiskonnas, või püütakse kakskeelsust ühtemoodi peale suruda kõigile lastele - andekatele ja keeleliselt andetutele, lapselembestele ja ükskõiksetele või koguni hoolimatutele perekondadele, rikastele, kelle hoole all laps on pideva tähelepanu objekt, ja vaesele lapsele, kes peab taluma väga madalaid ja labaseid sotsiaalseid olusid ning tihti enda ülalpidamise eest ise väljas olema.

Oo väga usutav, et andekas, hoolitsusest ümbritsetud laps ainult võidab kaks- või mitmekeelsusest. Enamasti ei teki sellistes oludes ka identsuskriisi: baltisaksa või vene aadliperekondades tunti ennast ikka baltisakslasena või vene aadlikuna, hoolimata mitmekeelsest kasvatuses.

Täiesti teistsugused probleemid seisavad massilise kakskeelsuse ees. Vähemalt N.Liidu oludes tähendab see tervete rahvaste identsuskriisi, rahvuslikku alaväärsuskompleksi, massilist poolkeelsust, kus täiskasvanud inimesed ei suuda vähegi keerulisemaid mõtteid väljendada ei oma diskrimineeritud emakeeles ega ka survega teiseks emakeeleks surutud vene keeles. See tähendas keeleliselt korrastamata lasteaias, kooli- ja koduolusid. See tähendas lõhestatud isiksusi.

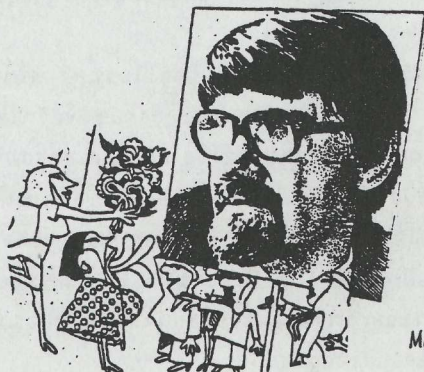
Peaaegu kõik sõltub ju ka sellest, mida kakskeelsuse all mõistetakse. Kas on see teise keele oskus võõrkeelena, mis ei tõrju välja emakeelt, või on see kahe keele võrdne oskamine, mis enamikule on kättesaadamatu ja toob kaasa kultuurilise määramatuse probleemi, sest kahe kultuuri valdamine on veelgi raskem kui kahe keele valdamine. Ei saa unustada, Et N. Liidus (Ja Eestis) oli kakskeelestamise eesmärgiks omakultuuri marginaliseerimine, seega ikkagi kultuuriline ja rahvuslik genotsiid rahulike vahenditega.

Lääne keelesotsioloogid (ka kakskeelsuse uurijad) on lasknud ennast mõnigi kord eksiteele viia N. Liidu rahvuspoliitika kulssidest. Näiteks on Skandinaaviamaid esitatud keelelise diskrimineerimise eriti räigete juhtudena ning Nõukogude Usbekistani tõelise keeledemokraatia maana. Ligemalt vaadates on see absurdne. N. Usbekistanis ei saa usbekid oma kodumaal oma emakeeles pooli asjugi aetud. (Sama teed oli määratud minema Eesti.)

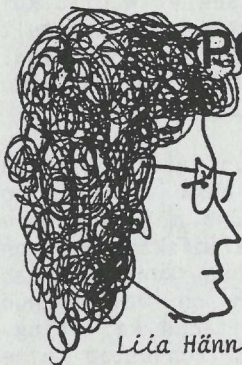
Nõukogude kakskeelsuskampaania eesmärgiks oli keelelise diskrimineerise ja kõigi mittevenelaste keelelise halvustamise teel jõuda sinnamaale, et terved rahvad hakkaksid ise loobuma emakeelse hariduse taotlemisest ning ise hülgaksid emakeele. Kahjuks saavutati see eesmärk paljude rahvaste puhul, ka eestlaste keeleliste sugulasrahvaste mordvalaste, komide jt. juures (kus nüüd algab väga vaevaline, raske ja paljuski lootusetu rahvuslik ärkamine). Need rahvad ei ela isegi enam kahes kultuuris, nad on unustanud suure osa omakultuurist. Ja ka see on olnud nõukogudeliku kakskeelsuse eesmärk.

Niisiis: olgu kakskeelsus kui tahes suurel määral keeleteaduslik ja arengupsühholoogiline probleem, vähemalt samal määral või veel palju rohkem on ta rahvuslik, poliitiline, sotsiaalne, kultuuriline ja inimõiguslik probleem.

Ja kui esitada probleem KAKSKEELSUS JA EESTLASED, siis oleks selle probleemi hinnang lühidalt järgmine: on suur õnn, et eestlased kodumaal suutsid vastu seista kakskeelestamisele ning niiviisi säilitasid oma rahvuse, identsuse, keele ja kultuuri, ja on väga hea, et eestlased välis-Eestis on kakskeelsed (niivõrd, kuivõrd selliseid on), sest nii säilitavad nad oma rahvuse, identsuse, keele ja kultuuri.

Mati Hint

POLIITILINE OLUKORD KODUMAAL

LIIA HÄNNI

Liia Hänni, Teet Kallase žarž

ETTEKANNE METROO UHINGU SUVEPÄEVAL 1.6.91 VASKIJÄRVEL, GNESTA LIGIDAL:

Kui Eesti praegust poliitilist olukorda analüüsida, siis on lihtne teha seda must-valgetes toonides. Öelda, et kõik läheb halvemaks, majanduse langus järjest kiireneb, sisepoliitilised vastuolud on teravad ja põhieesmärgi suhtes - Eesti iseseisvuse taastamine - ei ole selle aasta jooksul, mis möödunud eelmisest Metroost Metsakodus, toimunud otsustavat läbimurret.

PAIGALSEIS

Aga see on pool tõde. Mina ei toeta must-valget lähenemist, sest Eestis on siiski toimunud muutusi inimeste suhtumises, on kasvanud inimeste osavõtt elust. Isiklik vastutus peaks olema see mootor, mis meid lõpuks kriisist välja viib.

Paigaltammumine Eesti iseseisvuse taastamise teel on üks põhjusi, mis tekitab sisepoliitilisi pingeid. Paljudele tundub, et võiksime mõndagi teha paremini kui meil oleks eesotsas teised inimesed. Me teeme vigu ja ei leia seda kõige õigemad teed põhieesmärgini. Kuigi siseriiklik ülesehitustöö ja riikliku iseseisvuse taastamine on omavahelises vastasmõjus, vaieldakse selle üle, kas me ei peaks saavutama kõigepealt ühte eesmärki - iseseisvust - ja alles siis asuma riiki üles ehitama. Vaieldakse selle üle millal peaks jõustuma EV põhiseadus. Millal, näiteks, võiks läbi viia maa- ja omandireformi. Ent elu on juba otsustanud, et neid kahte eesmärki tuleb ellu viia üheaegselt.

Riikliku iseseisvuse suhtes on otsustavaks muidugi suhted Moskva, läbirääkimised N.Liiduga. Möödunud aasta augustis moodustas Ülemnõukogu läbirääkimiste delegatsiooni Moskvast tulnud kiirsoovil. Hiljem tuli välja, et kellelgi ei ole kiiret Eestiga läbi rääkima hakata. Hulk aega käis vaidlus selle üle, kellega siis õieti läbi räägitakse, sest Moskva oli kangekaenselt seisukohal, et nende partner on endiselt Eesti NSV, kuigi selleks ajaks oli ENSV kadunud, oli taastatud selle territooriumi õige ajalooline nime, Eesti Vabariik (EV). Vaidlused käisid ka selle üle, ja käivad siiani, et kes esindab seda riiki, nii sise- kui rahvusvahelises suhtlemises. See on omaette teema mida siin ei puuduta.

Praeguseks on läbirääkimised jõudnud seisu, kus on aktsepteeritud EV kui selline, kõigis protokollides on see fikseeritud. Samal ajal ei ole suudetud ühisele meelele jõuda, mis on nende läbirääkimiste eesmärk. Eesti pool on taotlenud, et N.Liit tunnustaks meie praegust riiklikku staatust, so üleminekuperioodi, mis on vajalik EV täielikuks taastamiseks. Aga seda ei ole Moskva aktsepteerinud ja selle tõttu ei ole ka astutud seda esimest sammu, mis võib viia tegeliku läbimurdeni. Ja ma julgen arvata, et läbimurret ei toimu enne, kui on toimunud muutus N.Liidu enda õiguslikus seisundis. Eelkõige seondub see kavandatava uue liidulepinguga, kuhu ilmselt ühineb 9 Liiduvabariiki + keskus. Kuus vabariiki on jäänud seisukohale mitte ühineda

liidulepinguga. Juhul kui liiduleping sõlmitakse, tähendab see et N.Liit kui struktuur lakkab olemast endisel kujul, ka õiguslikus mõttes. Paratamatult tuleb sätestada uued suhted väljapoole liidulepingut jäänud vabariikidega. Oluline on, et peale liidulepingu sõlmimist kavatsetakse vastu võtta uus Liidu konstitutsioon ja läbi viia uued valimised.

Praegu on Eestis selles suhtes ebamäärane olukord, et meil on valitud N.Liidu Ülemnõukogu liikmed ja kongressi saadikud. Ilmselt peale uusi valimisi on olukord palju ühemõttelisem. Teine oluline sündmus, mis võib mõjutada meie käekäiku väga tugevasti, on Venemaa presidendi valimised. Valimiskampaania on lahti läinud ja tundub et üheks oluliseks valimisvõitluse teemaks saab suhtumine Balti riikidesse, nende iseseisvusesse. Jeltsin on väljendanud selgelt toetust Balti riikide iseseisvumisse. Seda on kinnitanud ka leping, mille Eesti on sõlminud Vene Föderatsiooniga, kus kumbki pool tunnustab teise õigust realiseerida oma riiklik iseseisvus just sellistes vormides nagu kumbki pool seda taotleb. Kui Jeltsin suudab jääda valimisvõitluses nendele positsioonidele, ja kui Jeltsin valitakse presidendiks, siis on lootust et meie edasine suhtlus Venemaaga võib jätkuda joonel nagu siiani. Nii et lähemad kuud peaks andma mingi selgema tulevikuperspektiivi ka selles suhtes, millisel kujul ja kui kiiresti jõuame me läbirääkimiste teel Eesti iseseisvuse tunnustamiseni. Praegu pole selge milliseid hoobasid peaks Eesti kasutama.

VÄLISPOLIITIKA

Milline peaks olema Eesti välispoliitiline liin? Millisele suunale, kas ida või lääne suunale tuleks teha põhiline panus. Praeguseks koorub välja arusaamine, et peab aktiivselt tegutsema mõlemas suunas. Taotlema seda, et Eesti oleks esindatud järjest rohkematel rahvusvahelistel kohtumistel ja et saavutataks vaatleja staatus Euroopa koostöö- ja julgeolekuprotsessis. See ei ole lihtne, sest teiste riikide ettevaatlik suhtumine on endiselt olemas. Põhiliselt tingib seda hirmdestabiliseerida N.Liidu niigi ebakindlat olukorda. Aga Eestile pakub ka praegune olukord, kus N.Liit vajab teiste riikide majandusabi, teatud võimalusi. Kui abi seatakse sõltuvusse näiteks N.Liidu ja Balti riikide vahekorra, siis võib juhtuda, et väline surve N.Liidule võimaldab teatud muutusi. Eriti annab lootust suund, mis N.Liidul praegu on, et saada vaatleja staatus seitsme vägeva kohtumisel ning suurt majandusabi. Ennustati, et N.Liidu toiduvarud ja teraviljaressursid saavad otsa aprilli lõpuks. Ma ei tea, kas need on otsa saanud, päris nälga vist ei ole. Võibolla on õnnestunud teravilja juurde osta. Aga nälja piir võib saabuda üsna pea.

Kes õieti peaks teostama Eesti välispoliitikat ja kas Eestil saab olla juba riiklik välispoliitika? Vaidlused on käinud Eesti Kongressi, Ülemnõukogu ja valitsuse volituste üle poliitika kujundamisel. Siin võib olukord lihtsustuda, sest üks välisministreist on esitanud lahkumispalve. Kas määratakse ametisse uus idaminister või leitakse nüüd mõni teine väljapääs? Ma arvan et võimalus korrastada meie välispoliitikat tervikuna on praegu olemas.

RIIGIKORRALDUSEST, MAJANDUSEST

Sisepoliitikas tuleks alustada praegusest majanduslikust olukorrast ja siin ei ole tõesti midagi rõõmustavat öelda. Need kes on Eestis käinud, näevad, et elu läheb halvemaks, mitte enam kuude vaid nädalatega. Hindade tõus, mis sai alguse möödunud sügisel, on jätkunud. Ka palgad on tõusnud, keskmine palk eestis on viimastel andmetel üle 600 rubla kuus, mis on pooleteise aastaga kahekordne kasv. Palgatõus on aga väga ebaühtlane. Riigieelarvel olevate asutuste palga tase on jäänud tunduvalt maha tööstustöölise omast. Väga raskesti olukorras on põllumajandus, kus siia maani on olnud fikseeritud hinnad, mille tõttu maainimeste palgad on praegu kusagil 200-300 rbl vahel. selle tõttu võib olukord muutuda ebastabiilseks, sest põllumajanduslik tootmine selliste hindade juures ei tasu ennast ära. Lähemal ajal võib oodata, et Eestis toimub oluline

muudatus ka põllumajanduspoliitikas. Tõenäoliselt minnakse üle vabale hinnakujundusele. Mida see endaga kaasa toob, kui kõrgele lähevad toiduainete hinnad, seda ei ole keegi suutnud prognoosida. Me võime siseneda järjekordsesse abastabiilsuse tsooni nüüd suvel.

Eesti praeguse valitsuse olukord, Ülemnõukogu (ÜN) töö, kuidas neid iseloomustada? Võibolla tuleks pihta hakata natuke kaugemalt, sellest olukorrast, milles toimusid eelmise aasta valimised. kuidas hakkas tööle ÜN, milline üldse on meie praegune riiklik korraldus?

Me pärisime Eesti NSV-st teatud riikluse mudeli. See meenutab parlamentaarset riiklust selles mõttes, et ÜN kes valiti eelmisel kevadel, moodustas valitsuse, mis on tüüpiline parlamentaarsetele süsteemidele. Riigivõimu organite ülesehitus on kahekojaline, kus ÜN kohal on veel ÜN presiidium. Samal ajal puuduvad täiesti neid teenindavad struktuurid, mis peaksid seaduseandjat toetama. See on viinud arusaamisele, et Eesti riiklikku ülesehitust tuleb korraldada ka ÜN perioodil. Ei saa oodata seni kuni viimane tank välja sõidab ja siis võtta käsile riigivõimu organite korrastamine ja ka mitmed muud põhiseaduslikud küsimused. Selle paratamatuse tunnetamine on ÜN viinud vajaduse ette reformida ka jooksvalt, oma tööd, oma suhteid valitsusega, suhteid ÜN presiidiumiga.

Olen õiguskomisjoni liige. See komisjon on olnud ÜN reformi ettevalmistamisel üks põhiline initsiaator. Meie soov oli, et viia eesti riiklus selgematele alustele, fikseerida ÜN pädevus, ÜN esimehe pädevus. Leidsime, et sellised kollegiaalsel riigipeal, nagu praegu peaks olema ÜN presiidium, ei ole õiget funktsiooni demokraatliku riigikorralduse taastamisel. Me valmistasime ka ette vastavat seaduseelnõud, mis oleks piiritlenud hr RÜütli volitused täpsemalt. Praegu on tema ainuke funktsioon olla kõrgeim ametiisik, aga täpsemad võimuvolitused ei ole piiritletud ühegi seadusega. Kui meil oleks õnnestunud läbi viia see riigiõiguslik reform, mida me plaanisime - sätestada ÜN volitused ja ÜN esimehe volitused - oleksime tõenäoliselt paremas seisundis. Teravas sisepoliitilises võitluses, mis käis referendum üle, võeti ÜN-is, salajasel hääletamisel see riigiõigusliku reformi kavand päevakorrast maha. Ma ei hakka siin analüüsima, kuidas see võis juhtuda. Kindlasti olid siin mängus need ringkonnad, kes ei ole huvitatud selgepiiriliste võimustruktuuride tekkimisest Eesti ühiskonnas.

Rahulolematus ÜN senise töökorraldusega oli niivõrd suur, et võeti vastu mitte eriti argumenteeritud otsus ÜN presiidium üle valida. Seni kuulusid sinna ÜN esimees hr RÜütel, (kes oli valitud ÜN poolt) alaliste komisjonide esimehed, juhataja (spiiker) hr Nugis ja tema kaks asetäitjat. Leiti, et presiidium, kus komisjonide esimehed esindasid põhiliselt Rahvarinde ühendust, ei ole poliitiliselt tasakaalus ja tuleks valida poliitiline presiidium, kus oleks enamvähem kõik ÜN poliitilised fraktsioonid esindatud. Sellesama otsusega, millega otsustati valida uus presiidiumi koosseis, võeti sisse parandus, mis võttis presiidiumilt kogu tema võimufunktsiooni. Nii valiti organ, kellel tema sünni hetkel ei olnud mingit rolli Eesti riigiorganite süsteemis. Uude presiidiumisse said tõepoolest erinevamad poliitilised jõud, seal on esindatud ka meie vene Interrinde platvormil olevad saadikud, hr Lebedev kuulub sinna. Kahjuks jäi presiidiumist välja rahvusradikaalne tiib, hr Hallaste näol, kes oli üks selle reformi initsiaator. Nüüd on siis olukord selline, et meil on lisaks presiidiumile moodustatud ÜN juhatus, kuhu kuuluvad komisjonide esimehed. Juhatuse ülesandeks on ÜN töö sisemine korraldamine. Tema käsutuses on eraldi personal, ÜN kantselei. Nii et esimene samm tõelise parlamendi loomise suunas on sellega tehtud. Mingi korrapära riigi erinevate institutsioonide omavahelistes suhetes hakkab tekkima.

Ja ÜN-il, kui rudimendil eriti pikka perspektiivi tõenäoliselt ei ole.

KELLE VALITSUS ON EESTIS?

Möödunud aastal, kui valitsuse koostamine päevakorda tuli, võeti vastu ajutine töö- ja põhikord. Kaks paragrahvi reguleerisid fundamentaalse tähendusega põhiseaduslikku protsessi. Valitsuse moodustamise mehhanism oli siis järgmine: ÜN presiidium esitas kõigepealt valitsuse esimehe kandidaadi. See pidi saama absoluutse häälteenamuse ÜN-is. Edasi esitas juba valitsuse esimees ministrite kandidaadid, kes igaüks eraldi pidid samuti saama ÜN-i toetuse. Kui praegu küsitakse, kelle valitsus on Eestis, kas RR valitsus, Savisaare valitsus või ÜN valitsus, on see viimane kõige õigem, sest iga minister eraldi on paika pandud ÜN otsuse alusel.

Ometi ei ole selget poliitilist sidet valitsuse ja ÜN-i vahel. Need ebaadekvaatsed reeglid valitsuse moodustamiseks ja ka ministrite vabastamiseks on põhjustanud Eestis püsiva valitsuskriisi, kui seda niiviisi võiks nimetada. Valitsuse kui tervikuga koostöösse mitte klappivad ministrid - nagu tööstusminister hr Tamm - ei saa lahkuda valitsusest sest Ülemnõukogus ei saadud 53 häält, et võtta vastu otsus hr Tamme vabastamiseks. See on loonud mehhanismi valitsuse seestpoolt lõhestamiseks. Sama probleem kerkib ilmselt ülse ka hr Lippmaa suhtes, sest saada 53 häält tema vabastamiseks on ilmselt veelgi raskem. Ühel hetkel võib juhtuda, et valitsus kui selline muutub vastutusvõimetuks, kuna ta ei saa enam formeerida poliitikat, mida aktsepteeriks kogu valitsus.

Me oleme püüdnud sellest olukorrast välja tulla, muutes valitsuse reorganiseerimise korda ja ka valitsuse moodustamise korda. Eesmärk on olnud teha sellised muudatused seni kehtivateesse reeglitesse, et valitsuse saaks ametisse määrata tervikuna. Ja see peaks toimuma mitte salajasel hääletamisel, vaid lahtisel. See võimaldaks moodustada tõelise koalitsioonivalitsuse, kus enne valitsuse hääletamist oleks selged poliitilised kokkulepped erinevate fraktsioonide vahel, ja et ka lõpuks oleks arvuliselt selge, kes on need poliitilised jõud, kes võtavad endale vastutuse kogu poliitika eest. See reform esimesel katsel ei õnnestunud, sest mitte kõik ÜN rühmad ei ole veel valmis avalikuks poliitiliseks võitluseks. Aga me ei ole loobunud selle reformi mõttest; ma räägin siin kui õiguskomisjoni esindaja. Ma arvan, et on olemas veel mõningaid kompromissi võimalusi. Tõenäoliselt järgmisel nädalal peaks valitsuse reformimise küsimus uuesti päevakorda tulema.

ÜN struktuur on praegu väga keeruline. Vastupidi Lätile ja Leedule, kus on põhiliselt kaks saadikute ühendust, on Eestis tervelt 12 saadikute rühma, kusjuures vene saadikud on jagunenud nelja rühma vahel. Eestlastel on osa rühmi parteilisel alusel - liberaalidel, sotsiaaldemokraatidel, Maa Keskerakonnal on oma fraktsioon. Hiljuti sündis vabariiklaste fraktsioon, rohelistel on oma. Rahvarindest on järele jäänud RR-tuumik, Rahva Kesksfraktsioon on nende nimi. Sõltumatud Demokraadid on üks kõige suurem ühendus, nende poliitiliseks kandepinnaks on põhiliselt Vaba Eesti, mis on seotud iseseisva Eesti kommunistliku parteiga.

Eelmisel valitsuse reformil põrkus selgelt vastamisi osa saadikurühmi soovi suhtes viia poliitika rohkem demokraatlikule alusele. Seda toetasid RR ühendusse kuuluvad rühmad, otsest vastasseisu ilmutasid millegipärast sõltumatud demokraadid ning ka kristlikud demokraadid. See võib olla juhuslik kokkusattumine, millest vara teha mingeid järeldusi. Äärmiselt kirju ÜN-i struktuur teeb ühelt poolt töö raskemaks, sest kooskõla leidmine nõuab hästi tihedaid kontakte saadikurühmade vahel, samal ajal annab aga ka suuremaid koostöövõimalusi, näiteks vene saadikutega.

NARVA KÜSIMUS

Viimasel ajal on tekitanud pingeid Narva vabamajanduspiirkonna arutelu

Valitsus võttis veebruarikuul vastu ühe määruse, mis sätestas soodustused Narva ettevõtetele valuutamaksete osas. Nende soodustuste põhjenduseks oli meelitada Narvasse väliskapitali. Majandussoodustuste andmise kava võeti kui Narva vabamajanduspiirkonna loomise esimest etappi, mille lõpus Narvast moodustub omaette majandusüksus Eestis, millise staatusega täpselt, see ei olnud siiani esitatud dokumentides selge.

Rahvas võttis väga valuliselt vastu valitsuse sellise positsiooni. Seda hinnati kui järeleandmist Narva impeeriumimeelsetele jõududele, sest teatavasti oli Narva linna volikogu võtnud vastu otsuse, et tema territooriumil kehtivad N.Liidu seadused ja ENSV seadused. Paljude Narva elanike meelsus on olnud selgelt rohkem N.Liidu poole pöörduv kui Eestit toetav. Kõik see on teinud eestlased ettevaatlikuks.

Valitsus oli sunnitud jagama poliitilist vastutust Narva vabamajanduspiirkonna kavades ÜN-ga. Asi toodi ÜN ette veidi üle kuu tagasi. Taheti saada heakskiitu valitsuse kavadele. Ent diskussioon, mis siis ÜN-is algas, samuti valitsuse ministrite erimeelsus (hr Lippmaa oli selgelt erineval positsioonil võrreldes valitsuse ametliku seisukohaga), viis olukorran, kus ÜN ei saanud langetada positiivset otsust antud küsimuses. Enamik saadikuid hindas olukorda nii, et seni kui Narva ei ole selgelt asunud Eesti seadusi täitma, ei saa minna järeleandmiste teed. Möödunud nädalal püüti majanduskomisjoni ettevõttel ja valitsuse toetusel sellest esialgsest plaanist loobuda, kui antakse neutraalne, pooldav otsus kujul, mis võimaldaks jätkata eeltööd ja uurimust selles suhtes, et kas Narva vabamajanduspiirkond on võimalik ja mida see endaga kaasa toob. Üks ettepanek oli tühistada valitsuse määrus, mida nõudis hr Lippmaa ja mida toetas mitu saadikuterühma. Jõudude vahekord oli 34 häält tühistamise poolt ja 35 vastu. Te võite ise hinnata kuivõrd tasakaalus on praegu ÜN-i erinevad suhtumused.

Kuna valitsuse määrus jäeti tühistamata, esitas hr Lippmaa lahkumispalve. Kindlasti destabiliseerib tema samm valitsust sisemiselt, sest praeguses keerulises olukorras kanda vastutust Eesti eest ei ole just lihtne ülesanne. Vastuolud põhimõttelistes küsimustes võivad tähendada seda, et ka ülejäänud valitsuse liikmed võivad kaotada meelegi ja selge pinna jalge alt. Otsustus jäi vastu võtmata ja diskussioon peaks edasi kestma järgneval nädalal. Ma ei julge praegu prognoosida kuidas see olukord lõppeb, sest otsusesse said sisse üsnagi ultimatiivsed nõudmised ka Narva Linna nõukogule, kus nõuti et nad viiksid kiiremas korras oma otsused ja õigusaktid kooskõlla EV seadustega. Kuidas Narva selle peale käitub, ei tea. Narva ümber võib toimuda üsna terav sisepoliitiline võitlus ka tulevikus.

Aga Narva küsimus on ainult üks osa Eesti-Vene küsimusest, mille olemasolu ei saa kuidagi eitada. Siin on kaks võimalikku alternatiivi: kas püüda välja töötada konstruktiivne ja aktiivne poliitika, selleks et need piirkonnad Eestiga siduda, või lasta olukorral areneda omasoodu ja siis ei ole päris kindel kas me suudame tagada Eesti territoriaalse terviklikkuse.

SISEPOLIITILISEST ARENGUST

Kui pöörduda korraks tagasi Eesti sisepoliitilise arengu juurde, siis omaette tähelepanu väärib poliitilise süsteemi areng. On tekkinud terve hulk erakondi, registreeritud on praeguseks vist kaheksa. Teil on hästi teada vastuseis ÜN ja Eesti Kongressi vahel, mida on küllaltki dramatiseeritud ja mis põhjustab vaieldamatult pingeid Eesti sisepoliitikas. Kahe esinduskogu olemasolu on minu arvates avaldanud Eesti arengule ka positiivset mõju. Ühiskond, mis oli seni harjunud ühesuguste hinnangutega, on saanud aru, et poliitilised ideed võivad olla väga erinevad, ja on päris loomulik, kui need omavahel konkureerivad demokraatlikul viisil. Peale selle on Eesti Kongress ja Eesti Komitee andnud

poliitikas osalemise võimaluse väga paljudele inimestele. Nii on see aasta olnud meile algkool, mis tuleb õigel ajal lõpetada üleminekueksamiga.

MILLAL JA MILLEKS JÄRGMISED VALIMISED?

Praegu on Eestis üks oluline vaidlusteema see, millal teha järgmised valimised. Jutt on Taastava Kogu (TK) valimistest. Eesti Kongress on kahel viimasel istungil arutanud seda, ja leidnud, et TK valimised tuleb läbi viia. Seoses TK valimistega kerkib uuesti üles küsimus põhiseadusest. Kuidas ja millal peab vastu võetama EV põhiseadus?

Praegu on enam-vähem loobunud sellest mõttest, et meil kehtib automaatselt 1938 a põhiseadus ja et me peaksime lihtviisiliselt tagasi pöörduma selle põhiseaduse juurde. Põhiseaduse vastuvõtmiseks on kaks võimalust: esimene võimalus on panna uus põhiseadus või siis põhiseaduslikud alused rahvahääletusele. Ent sel juhul tuleb jällegi lahendada küsimus hääletajatest - kellel on õigus vastu võtta põhiseadus? Teine võimalus on valida selleks spetsiaalne esindusorgan, Taastav Kogu, kellel oleks volitused vastu võtta põhiseadus. Milline nendest suundadest osutub mõistlikumaks, peaks selguma kogu probleemide kompleksi analüüsides. Siia haakub otseselt ka kodakondsus, kodakondsuslikud alused. Kas on mõistlik lahendada kodakondsuslikud küsimused praeguses olukorras või viivitada sellega veel kuini iseseisvus on taastatud de facto?

Vahepeal oli idee, et tuleb leida ülemineku variant valijate registri kaudu, kuhu võiksid registreerida end nii EV õigusjärgsed kodanikud kui ka kodakondsuse taotlejad, et formeerida valijaskond, kes võiks valida TK. Aga praeguseks on see idee jällegi peatatud. Nõutakse (ÜN otsus), et ÜN võtab eelkõige vastu kodakondsuse eelduse seaduse, kus oleks selgelt öeldud, kes on EV kodanikud praegu ja mis tingimustel võivad EV kodanikuks saada kodakondsuse taotlejad.

EV KODAKONDSUSEST

Kodakondsuse kontseptsioon on läbi teinud suure muutuse. "Nullvariant" seostus kahekordse kodakondsusega nii, et praegused Eesti elanikud võivad saada EV kodanikeks, säilitades samal ajal ka N.Liidu kodakondsuse. See idee tuli esile mõni aasta tagasi, aga üsna pea sai selgeks, et kahekordse kodakondsuse võimalust ei saa mingil juhul omaks võtta Eestis, sest see tähendaks ka praeguse riikliku staatuse säilimist.

Hakkab formeeruma Eesti Vabariigi ühekordse kodakondsuse nõue. Nüüd ma kujutan ette, et see puudutab välis-eestlasi otseselt. Muulastele, kes tahavad saada EV kodakondsust, on põhiliseks tõkkeks valik mille nad peavad tegema, loobudes N.Liidu kodakondsusest. Kõik teised tsensused - keele-, elamis-, või muu tsensus on selle nõudega võrreldes tühised. Sellest printsiibist peame kinni hoidma ja väliseestlaste jaoks peame leidma teised lahendused. Üks võimalus on reintegratsioon, mis tähendab, et väliseestlasel säilib igal hetkel võimalus oma de facto kodakondsus taastada, ilma mingite piiranguteta, eeldusel et ta loobub vahepeal omandatud kodakondsusest.

Teine põhiprintsiip, mis ka kujunemisel, on see et EV-l on olemas õigusjärgne kodanikkond. Kes on siis need õigusjärgsed kodanikud? Mäletatavasti EV 1938 a kodakondsusseadus lubas kodakondsust parandada ainult isa liini pidi. Nüüd kodanike komiteede liikumine, mis Eestis algas ja viis lõpuks Eesti Kongressi valimisteni, lähtus sellest, et kodakondsus pärineb nii ema kui isa liini pidi; inimesi registreeriti sellest printsiibist lähtudes.

Seni oli EV kodakondsuse selline käsitlus mitteformaalne, sest kodanike

komiteede liikumine oli algatatud kolme ühiskondliku organisatsiooni poolt ja seadusandlikku jõudu ei olnud tal nõ viimase hetkeni. 24. mail 1991 a on EV presidendi (? , toimetuse küsimärk) dekreediga kodanikeks loetud ka emajärgset liini pidi lapsed ja lapselapsed. Nii et õiguslikus mõttes on ring sulgunud, kui me aktsepteerime seda, et eksilvalitsusel on õigus muuta EV seadusi. Teine asi on see, kas õiguslikku järjepidevuse kontseptsioon on Eestis poliitiliselt rakendatav. Ma arvan et enamik Eesti poliitilisi jõude on praegu jõudnud arusaamisele, et meil on poliitiliselt möödapääsmatu lähtuda sellest, et EV kodanikud on olemas nende reeglite kohaselt, mis tuenevad 1938 a kodakondsuse seadusest ja nendest muudatustest, mis on tehtud. See tähendab, et Eesti territooriumil on praegu olemas erineva õigusliku seisundiga elanikkonna inimesed. On EV kodanikud ja on elanikud, kes võivad taotleda EV kodakondsust ja selle teatud tingimustel saada.

KODAKONDSUSTINGIMUSTEST MUULASTELE

Millised on need tingimused mille juures muulased saavad kodakondsuse? Siin ei ole Eestis üksmeelt. Osa nõuab, et oleks pikk elamistsensus, oleks ilmtingimata keeletsensus, oleks lojaalsustsensus. Ja teine suund rõhutab seda, et eelkõige peaksime arvestama inimese vaba valiku õigust optiooni korras sel hetkel, kui kodakondsuse seadus rakendatakse. Kes tulevad Eestisse sellest hetkest hiljem, neile rakendada ka naturalisatsiooni, mille tingimused võivad olla üsnagi ranged. Siitamaani ei ole vene saadikurühmad nõustunud selle lähenemisega, et Eestis on kaks erineva õigusliku seisundiga elanikkonna rühma. Nad on püüdnud seda igatpidi tagasi lükata. Mina ei näe võimalust aktsepteerida, et oleme selles küsimuses venelastega võrdsed ja et võrdsel alusel peaksime saama kodanikeks. Kompromiss võiks seisneda selles, et muulased aktsepteerivad meie õigusjärgset kodakondsust ja meie aktsepteerime nende õigust vabalt valida kodakondsust. See tähendab et optiooni korras me ei sea nendele suuri tõkkeid, ei keele- ega paiksustsensus osas. Aga see on ainult esialgse kodakondsuse piiritlemisel, hiljem tuleb need tõkkes seada üsnagi kõrged.

Ka nendel, keda defineerime EV kodanikena, peab olema võimalus sellest kodakondsusest loobuda. Normaalne oleks et N.Liiduga oleks vastav leping, sest päris ühepoolselt ei saa otsustada selle üle, kas EV kodanik võib minna üle N.Liidu kodakondsusesse. Siin on vaja teada N.Liidu edaspidist suhtumist. N.Liit ei tunnusta praegu Eesti Vabariiki ega tema kodakondsust. Muulased, kellele me võimaldame vaba valiku, ei ole praeguses olukorras valmis seda valikut realiseerima, sest nad ei ole päris kindlad selles, et tehes valiku EV kasuks, nende endine kodumaa neid näiteks ei hakka selle eest taga kiusama. Seni kui puuduvad N.Liidu poolsed garantiid Liidu kodanikele, ja nendele kes valivad EV kodakondsuse, on vene kogukonnal objektiivselt võttes väga raske seda valikut teha.

OMANDI- JA MAAREFORMIST

Kõimus, mis on praegu väga tähtis eesti seadusandluses, on omandi- ja maareformi arutelu. Valitsus on ÜN-le esitanud kaks eelnõud - maaseaduse eelnõu ja omandi reformi normatiivse kontseptsiooni. Need on ÜN-is läbinud esimese lugemise ja nad on antud rahvaarutelule. Nende seaduseelnõude mõte on selles, et lõpuks alustada Eestis sisuliste ümberkorraldamistega; senised vastuvõetud seadused on olnud raamseadused, mis loonud küll mõningad võimalused vabamalt tegutseda, ka omandisuhete alal, aga ikkagi ei ole see piisav, et majanduse kriisist üldse oleks lootust välja tulla. Jutt on üleminekust eraomandile. Mitte niisugustes vaba konkurentsi tingimustes, kus eraomand peaks ühiskondliku omandi aeglaselt välja tõrjuma, vaid ühiskondliku omandi erastamisest on juttu. Omandireformi, kui seda üldse tahta läbi viia ja rahvale selgitada, mida ta endast kujutab, peab lähtuma selgetest juriidilistest ja ka sotsiaalsetest

printsipiidest. Eesti puhul tähendab see, et tuli paratamatult anda hinnang omandivastastele kuritegudele, mida on sooritanud nõukogude võim peale 1940.a. Räägime sundvõõrandatud vara tagastamisest või kompenseerimisest. Põhimõtteline otsus seda teed minna, et omandiõigused taastada, sündis möödunud aastal detsembris UN otsusel. Praeguseks esitatud eelnõud, nii maaseadus kui ka omandireformi alused annavad konkreetseid vastused paljudele küsimustele - kellel on õigus tagasi nõuda võõrandatud vara, kes on pärijad, mida loetakse üldse vara sundvõõrandamiseks, ja millised piirangud võib seada endistele omanikele ja pärijatele. Väga oluline on ka see, kuidas peaks toimuma selle vara kompenseerimine, mis ulatuses ja mil viisil. Mis puudutab väliseestlasi eelkõige, on et omandireformi aluste eelnõus on säte, mis loeb omandi sundvõõrandamiseks ka reaalselt repressiooniohtu. See tähendab, et needinimesed, kes lahkusid Eestist vägivalda hirmus ja hävarduses, on õigustatud tagasi nõudma oma vara.

Enne kui riik hakkab vara erastama, seda müüma, peab selgeks tegema, kes on selle tõeline omanik. Kui me üldse tahame rääkida õigusriigist, või mingist rahva moraalsest taassünnist, siis ei saa sellest küsimusest mööda minna. Ükskõik kui valus see ka meile ei ole, eelkõige kui räägime maaomandist.

Kõige suuremad vaidlused käivadki mitte niivõrd omandireformi kontseptsiooni üle, kus hakkab enamvähem kooskõla kujunema, kui maaseaduse eelnõu üle. Maaseaduse põhimõtteks on praegu see, et tunnistakse maaomandi õiguse järjepidevust, kuid maa tagastatakse ainult läbi maa kasutamise. Inimene, kes taotleb oma maad tagasi, peab seda hakkama harima. Samuti on piiratud pärijate ringi väga tugevasti. Pärijateks loetakse ainult endise omaniku vanemaid, abikaasat, lapsi ja lapselapsi võrdsetes osades ainult juhul kui nad elavad sellel maal.

Praeguseks see arutelu, mis on toimunud ja rahva hulgas üsna elav olnud, näitab et enamus eestlasi, kes sõna võtnud, ei toeta sellist lähenemist. Sest kui sellisel alusel maareform läbi viia, siis hinnatakse et ainult 5% endistest omanikest ja nende pärijatest saab maa tagasi.

Enamus noori erakondi on teinud ka ühise avalduse, kus ollakse seisukohal, et maa omandiõiguse teostamist ei tohi otseselt seostada kasutamisega. Inimesele tuleb anda ta omand tagasi ja sealjuures loota tema arukusele ja tervele mõistusele ning suhetele mida võimaldab vaba turumajandus ka maaomandi suhtes. Milliseks kujuneb otsus, kas see praegune seaduseelnõu on üldse kõlblik, see peaks selguma juunikuul jooksul.

See on väga põhimõtteline küsimus eesti ühiskonna jaoks tervikuna, sest see määrab, kuivõrd kiireks kujuneb meie üleminek eraomandusele ja turumajandusele. Inimesed kardavad, et seaduseelnõuga, nagu see on esitatud, meil mingit maareformi ei toimu.

Küsimus on ka, kas ühiskond üldse kannatab välja omandiõiguse taastamist ja omandi tagastamist? Kõige raskem on lugu natsionaliseeritud majadega, mis on juba vahepeal omanikku vahetanud. Selle tõttu on vaja otsida paindlikke võimalusi ja mitte ainult näha ette tagastamist kui põhilist võimalust, vaid ka kompenseerimist. Eestis on olnud üle aasta õhus idee, et põhiliseks kompenseerimise kanaliks ei ole mitte riigi eelarve, väljamaksud inimestele, vaid riigivõla kohustused, mille riik lunastab riigi vara erastamise käigus. Jutt on rahvakapitali osakutest või obligatsioonidest.

Põhilised sisepoliitilised vaidlused omandireformi alal ongi taandunud küsimusele, kuidas peaks toimuma erastamine: kas on põhikanal müük või kompenseerimine. Arvan et müük, kui põhikanal erastamiseks ei tööta. See kogemus on ka Ida-Euroopa maadel - müümine on väga aeglane. Ta on aeglane müügi protsessi aegluse pärast, aga ka sellepärast, et rahval ei ole raha et riiki endale osta.

VESTLUS KELLEST JA MILLEST

LEO KAAGJÄRV

Järgnevas räägime kahest väga tavalisest sõnast. *Kes* ja *mis* on vahel küsivad, vahel siduvad asesõnad. Eesti keeles isikuliste asesõnade kõrval kahtlemata kõige sagedamaid asesõnu. Küsivatena esinevad nad lauseis nagu *Kes magas minu voodis?* ja *Mis on sinu nimi?* Küsimus võib olla kaudne, näiteks *Oleks huvitav teada, kes magas minu voodis*, või kuuluda antud lausele loogiliselt koguni eelnevasse lausesse, näiteks (vastusena küsimusele) *Uttlesin sulle juba, kes see oli*. Siduva asesõna rollis viitab *kes* või *mis* kõrvallauset alustades olendile või asjale, keda või mida juba mainiti sama lause peaosas. Näiteks: *Kuulsime täna uudist, mis meid sügavalt vapustas*.

Mitte kõigis keeltes ei toimi küsisõnad *kes* ja *mis* ühtlasi siduvate asesõnadena. Võrdlemisi korrapäratu on selle koha pealt inglise keel. Sõna *who* 'kes' käibib siduvana, tema paarik *what* 'mis' aga mitte. Eestikeelsed väljendid *laps, kes istub laua ääres* ja *raamat, mis lebab laua peal* kaotavad seetõttu inglise keelde tõlkimisel vastastikuse sümmeetria: viimane *mis* ei lase end otse tõlkida, vaid nõuab asendamist sõnaga *milline*, ingl. *which*.*) Veel segasemaks muutub olukord inglise keeles käänamisega. Eesti keeles käänduvad mõlemad sõnad ühetaoliselt: *kes:kelle:keda* ja *mis:mille:mida*, ent inglise keeles käändub analoogiliselt üksnes esimene: *who:whose:whom*. Sõnadel *what* ja *which* aga polegi teist käänat (possessiivi, vastab eesti genitiivile) ning kolmas kääne on identne nominatiiviga. Tagajärjeks on järgmine kurioosum. Kuigi inglise keele õpetajad väidavad, et *who* käib üksnes isiku kohta, viidatakse possessiiviga *whose* aga siiski ka asjadele (näit. *the book whose leaves are torn*, täpses tõlkes 'raamat, kelle lehed on rebitud'), sest et muud sobivat sõnavormi ei leidu.

Ajendagu need tõdemused meid kiitma eesti keele elegantset süsteemsust selles ühes punktis. Sagedamini oleme ju sunnitud kiruma tema korrapäratusi.

Siin oleks vahest sobiv koht teha kõrvalpõige paariks meenutuseks. Kõigepealt tuletagem meelde, et eesti *kes* ei piirdu isikutega, vaid teda tarvitatakse üldse kõigi elusolendite kohta. Näiteks võib rääkida *kirbust, kes teda hammustas*. Muidugi võib niisuguse reegli perifeerias tekkida kahtlusi ja tõrkeid, kuid säärased ei ole mitte midagi

ebaharilikku. Mitmeidki keelereegleid ümbritseb hall ääreala, millel kattuvad alternatiivsed kasutusviisid. Teiseks paneme tähele, et *asesõna*, ladinapäraselt *pronomeni*, ei tähenda eesti grammatikas sedasama, mis inglise *pronoun*. *Pro nomen* tähendab 'nime asemel', eesti keeleõpetuse tõlgenduses 'käändsõna asemel'. Käändsõnad aga ei piirdu nimisõnadega. Eesti *asesõna* võib seista niihästi nimisõna kui ka omadussõna ja arvsõna eest. Vastavate *asesõnaliikide* ladinapärased nimetused on *prosubstantiiv*, *proadjektiiv* ja *pronumeraal*. Näiteks *säärane* ja *mitu* asendavad vastavalt omadussõna ja arvsõna. Inglise *pronoun* vastab eesti *prosubstantiivile*. *Kes* ja *mis* on muidugi *prosubstantiivid*.

Eelnev arutelu näitab, kuidas eri keelte pealtnäha samad grammatilised kategooriad (eesti *pronomeni* ja inglise *pronoun*) ei tarvitse lähenal vaatlemisel kattuda.

Ent tagasi *kelle* ja *mille* juurde. Nüüd on vaja kahetsusega sedastada, et eesti keeleski pole olukord nende kahe sõna suhtes nii lausa ideaalne, nagu eelneva lugemine ehk lasi paista. Ka meie keeles tekib tõrge. Puue pole küll nii ilmne kui inglise keeles, sest ta hoiab ennast tagasihoidlikult varjul ning ilmub nähtavale vaid vahetevahel, kuid ta on tõesti olemas ja kui ta ennast näitab, on ta kaunis näotu.

Kõne all on juhtum, kus siduv *asesõna* esineb kõrvallause mitmusliku täissihitisenä.

Kontrollime esmalt järele, et osasihitis (sihitis osastavas käändes) ei tekita probleeme. *Poiss, keda sa näed; poisid, keda sa näed; palgalisa, mida ta pole saanud; veinipudelid, mida ta parajasti ostab; leib, mida sõime*. Kõik näib olevat korras; mitmuses ja ainsuses on seesama *keda* või *mida*. Edasi, kontrollime ainsuslikku täissihitist (see on nimetavas või omastavas käändes). *Poiss, kelle ma läbi sõimasin; ülikond, mille ma välja valisin; poiss, kes läbi sõimati; ülikond, mis osteti; kool, mis tuleb lõpetada; neiu, kes tal on kavatsus naiseks võtta; poiss, kes kutsutagu siia; pesu, mis pese ära*. Viimased kolm näidet tunduvad harjumatuna; esimeses neist eelistaks rahvasuu küllap osastavalist *keda* ning käskiv kõneviis kõrvallauses pole nähtusena just kõige tavalisem. Siiski võib öelda et koolikursusest tuntud sihitisreeglid on siingi omal kohal.

Nüüd aga tutvugem lausenäidetega, milles kõnealused *asesõnad* seisavad kõrvallause mitmusliku täissihitise rollis. Grammatika õpetab, et mitmuslik täissihitis on mitmuse nimetavas käändes (ent milline see oleks antud sõnade puhul?). Järgnevad näited ei ole siinkirjutaja poolt

välja nuputatud, vaid pärinevad praegusest kodumaisest ajakirjandusest ja peaksid seetõttu esindama paremavõitu kirjakeelt. Niisiis lugegem (meid huvitav sõnavorm on esile tõstetud suurte tähtedega):

Tegu on jooksikutega, kes eelmisest kohast luuside pärast vallandatud, kuid KELLE tehas on käte nappuse pärast tööle võtnud. Salajastele ettevalmistustele aitavad valgust heita Pentagoni saladokumendid, MIS avaldas Austria ajaleht "Volkswille". Rünnaku ajal Bagdadile kasutasid Israeli sõjajärgid neid relvi, MILLE on andnud agressorile Ameerika Ühendriigid. Lähetuskiri tootmisse anti ka kuuele moodsale naistekingamudelile, MIDA oli hindamiseks esitanud teeninduskombinaat "Välk". Israeli sõjatribunal mõistis eluks ajaks vangi neli Palestiina patriooti, KELLE iisraellased möödunud aasta augustis olid vabastanud. Samasuguseid näiteid võib tuua veelgi.

Siin ongi päevavalguse kätte tulnud patoloogiline koht. Nagu näeme, valitseb paras segadus: ühes ja samas situatsioonis esinevad *mis*, *mille* ja *mida*, nii nagu juhtub, aga teisest sõnast ainult omastavaline *kelle*. Kuid kuidas oleks siis õige?

Päris rahuldavaks ei saa pidada neist vormidest ühtegi. Nimetavaliste vormide *kes* ja *mis* puudulikkusest tunnistavad säärased väljendid nagu *uued võimalused*, *mis töid kaasa uued olukorrad* (kas toodi kaasa võimalused või olukorrad?) ja *hiired*, *kes kassid on ära söönud* (kes olid sööjad, kas kassid või hiired?). Tõsi, samasugust kahemõttelisust võib juhtuda ka lihtlauses, näiteks *Kassid on hiired ära söönud*. Kõrvallauses muutub asi aga *kes-sõna* puhul veel halvemaks, kui asendame aluse isikulise asesõnaga, näiteks *hiired*, *kes nad on söönud*. Siin häirib päris kõvasti assotsiatsioon niisuguste tarindustega nagu *meie*, *kes me oleme ellu jäänud*. Ka omastavalised *kelle* ja *mille* sünnitavad kahemõttelisusi, nagu *pojad*, *kelle ema oli söönud*. Osastavalised *keda* ja *mida* aga mõjuvad täissihitise kohal dissonantsina.

Ainsa mõistliku väljapääs on andnud Johannes Aavik, mis pole tegelikus keelepruugis kahjuks läbi löönud. Mitmusliku täissihitise kohal tuleks tarvitada reeglipäraseid mitmusevorme *kelled*, *milled*. Neid keelendeid leiame 1968. aasta piiblitõlkest. Näiteks 2. kun. 23.11: *Ta kõrvaldas need hobused, kelled Juuda kuningad olid pühendanud päikesele*. Lugeja pistku need vormid eeltoodud ajalehelausestesse ja veendugu ise, et nad lahendaksid probleemi väga hästi. Segadus asenduks süsteemsusega, lause selgusele ei saaks midagi ette heita.

Sõnade *kes* ja *mis* mitmusega on lugu säärane, et mitmuses tarvitatakse neidsamu vorme, mida ainsuseski. Siiski, kui selgus nõuab

võib tarvitada ilmselt mitmuslikku omastavat *kellede*, *millede* ja siit tuletuvaid teisi mitmuskäändeid (sisseütlevast alates, näit. *kelledes*, *milledelt* jne.). Nimetavvormid *kelled*, *milled* lasevad end võtta just samas vaimus. Neid peaks tohtima vahel tarvitada selguse huvides, aga kindlasti siis, kui on tegemist mitmusliku täissihitisega.

Lõpuks mõni sõna *kelle* ja *mille* vahelisest sümmeetriast. Isegi kui *kelled* ja *milled* kunagi lõpetavad ülalpaljastatud segaduse, ei ulatu see sümmeetria siiski kuitahes kaugemale. On kerge leida näiteid lahkuminekuist. Eespool jäi mainimata, et ainsuse täissihitise kohal võib *mille* asemel esineda ka *mis*; näiteks kas *kiri*, *mille ma saatsin* või samaväärselt ka *kiri*, *mis ma saatsin*. Seevastu *kes*-sõna puhul teine neist võimalusist puudub; tekiks kollisioon eespool vihjatud tarindusega *meie*, *kes me oleme ellu jäänud*. Viimast jällegi ei tarvitata *mis*-sõna puhul.

Edasi: *mis* annab terve hulga liitsõnu, nagu *missugune*, *misjaoks*, *mispärast*, *mismoodi*, *misjuures* (neid võib käsitada kahe sõnaliste ühendite *mille sugune*, *mille jaoks* jne. liitumeina), aga *kes* seevastu mitte. Küsitakse: *Mis kiri?* ning samuti ka *Mis mees?* (mitte *Kes mees?*). Liidete *-ki*, *-gi* abiga tekivad uue tähendusega sõnad: ühelt poolt *miski*, aga teiselt poolt mitte *keski*, vaid *keegi*. Esimest kohtame tihti lausesosalauseana või osasihitiseana, tähendab osastavas käändes; osastavuline *midagi* on hoopis sagedam kui nimetavuline *miski* (sellest mõni vahel arvabki, et *midagi* on kõnealuse sõna algvorm). Sama ei saa öelda teise sõna kohta; *keegi* pole sugugi haruldasem kui *kedagi*. Kõike kokku võttes tuleb tunnistada, et *kelle* ja *mille* sümmeerial on piirid, ehkki eesti keeles arvatavasti avaramad kui paljudes teistes keeltes.

Seega oleme lõpetanud väikese külaskäigu kahe hästituntud emakeelse sõna juurde. Tõepoolest, vanad tuttavad küll, aga võib-olla rikastasid meid seekord siiski uute muljetega.

*) Rootsis ja muudel keelealadel elunevad lugejad võivad vastavad paralleelid või kontrastid ise juurde mõelda.

RÄÄTS JA JÄRVI

MARDI VALGEMÄE

Maestro Neeme Järvi, kes hiljuti määrati Detroidi Sümfooniaorkestri peadirigendiks, juhatas 1991. a. aprillis lülalisena New Yorgi Filharmooniat. Kavas oli Mozart, Brahms ja Rääts. Olles debüteerinud möödunud suvel üldtuntud *Mostly Mozart'i* pidustuste raames, osales Järvi nüüd laiahaardelisel Mozarti-aasta pühitsemisel (möödub ju tänavu kaks sajandit helilooja surmast), mille jooksul esitatakse New Yorgi *Lincoln Center'is* kõik, s.t. enam kui 600 noorelt manalasse varisenud Wolfgang Amadeuse helitööd. Järville kuulus seekord au juhatada Mozarti Klarnetikontserti (K 622). Solistina esines Stanley Drucker.

Mõlemad interpreedid seisid oma võimete kõrgusel, ehkki Järvi üldiselt varjundirikast dirigeerimist järgiv orkester võinuks heliseda veelgi õhulisemalt, sest kuigi Mozart kirjutas oma teose vaid paar kuud enne surma, ei esine selles kübekestki raskemeelsust. Otse vastupidi. Mõni nädal pärast "Võlufloöti" komponeerit Klarnetikontsert on täis helilist päikesepaistet. Ka Druckeri soolopartii oleks seepärast pidanud sädelema veelgi enam. Vahetevahel jäi aga tema muidu tehniliselt viimistlet mäng värvivaaseseks. Nii Järvi kui Drucker saavutasid aga eht-mozarlikult resoneeriva täpsuse ja õrnuse astme *Adagio* lõpuosas, mis otsekohe sundis unustama igasuguse kaksipidi mõtlemise.

Kui Klarnetikontsert kuulub Mozarti viimaste tööde hulka, siis *Serenaad nr. 1 (op. 11)* on Brahmsi esimesi täismõõtmelisi helindeid. Järvi on teinud endale nime romantismiaegse repertuaari peenekoelise tõlgendajana. Eriti märkimisväärseks meenub tema mõne aasta eest dirigeerit Brahmsi *Esimene sümfoonia*. Ka sama helilooja *Esimene serenaadi* sonoorne tonaalsus ja rida muid tõlgenduse nüansse olid seekordki Järvi poolt korrektselt välja toodud, ent selle lohiseva ning mitte just eriti küpse pala esitamine ei toonud meie maestrole uusi loorbereid. Neid väärts aga Räätsa 1961. aastast pärit Kontsert keelepilliorkestrile (*op. 16*), mida tuntakse ka kui Kontserti kammerorkestrile.

Püüdes eritella Jaan Räätsa heliloomingut, mida nende ridade kirjutaja kuulis esimest korda, oleks ehk otstarbekohane kõrvutada seda Arvo Pärdi põhivormidega, eriti kuna Pärti mängitakse nüüd läänes üsna tihti. Võibolla kõige suurem erinevus (muidugi antud materjali piires) hõlmab Räätsa šostakovitšliku muusika toimet ja tihedust. Pärdi askeetlikult ebamaise voolavuse asemel kohtame siin edasi-tagasi liikuvat dünaamikat, mille pinged ja lahendused viitavad mitte abstraktsusele, vaid konkreetsusele. Peale selle märkame Räätsa juures tugevat rütmilisust ja avameelset, aga mitte äärmustesse viidud lärmakust, mis on täielikus vastuseisus Pärdi pastoraalsusega. Nii tajumegi, et kui Pärdi muusika näib pürgivat mingi viirastusliku maailma poole, mis Augustinuse sõnadega moodustaks nagu taevariigi, või täpsemalt öeldes *Civitas Dei* ehk Jumala linna, siis Räätsa Kontserti keelpilliorkestrile võib piltlikult väljendades võrrelda Augustiinuse *Civitas terrena* ehk maapealse linnaga.

Järvi lähenes Räätsa helitööle 20. sajandile omase suurlinliku rütmi ja tempoga, andes seega teose esimesele osale nagu mingi deemonliku masinlikkuse. Teise osa kaeblik rahulikkus ei suutnud pidurdada kolmanda osa uuesti esiletungivat tantsisklevat motoorsust. Neljas, jällegi aeglane osa osutus üllatavalt lühikeseks. Viienda ja viimase osa *Allegr'ga* näitas Järvi järjekordselt oma hooga taktikepi võlujõudu. Kui Jaan Räätsa Kontserdi keelpilliorkestrile esimene kuulmine kujunes imponeerivaks, tuleb vist küll vähemalt osa selle mõjulepääsust kirjutada Neeme Järvi inspireerit dirigeerimise arvele.

(Raadio Vaba Euroopa)

Eesti Kirjanike Liidu kirjanduse aastapreemiad 90 ("Sirp" nr 10, 1991 andmeil) määrati Mati Undile (romaanid "Õös on asju", "Doonori meelespea"), Ene Mihkelsonile (luulekogu "Võimalus õunast loobuda"), Vaino Vahingule (näidend "Pulmad") ja Mardi Valgemäele (kriitikaraamat "Ikka teatrilt mõeldes"). Publitsistika preemia sai Rein Taagepera, tõlkepreemiad J.-L. Moreau ja J. Vanhanen.

PS. Mardi Valgemäe ülalnimetatud raamat on ssnud ka Priit Põldroosi-nimelise preemia.

KEEL JA DIVERSITEET

VALTER RAND

Professor Emeritus, the City University of New York.
Ettekanne 28. detsembril 1988 V Ülemaailmsel Eesti Arstide
ja Teadlaste Kongressil ESTO-88'1 Melbourne'is Austraalias.

1. KEELE OLEMUSEST

Keel on ühe rahvuse kõige põhilisem kultuurinähe. Tema arengus peegeldub selle rahvuse kujunemise ajalugu kõigi oma keerdkäikudega. Teda on sealjuures mõjutanud teised keeled ja juhus-tena tunduvad seigid.

Loodusliku nähtena pole keelel selget ajaloolist algust ega ühte rajajat-loojat. Ta on antud rahvuse ühislooming selle endakujundamise käigus.

Iga keel on vastava kultuuri olulisim tegur. Seda kasutatakse nii mõtlemisel kui suhtlemisel. Keele abil säilitatakse kultuuri varasalvi, luuakse kirjandust ja tunnetatakse inimhinge põhilist olemust, kui kellelgi peale endassesüvenemist kujuneb sõnastus: "Ma olen üks igavene ...".

Paraku pole aga keeled täiuslikud. Puudub sõnu, loogikat grammatilistes struktuurides ja täpsust mõistetes. On kohmakust, iluvigu ja võõrapärasusi. Keel on ju antud ühiskonna peegel ja rahvusühiskonnad pole täiuslikud. Võib eeldada, et ühtlases ühiskonnas areneb ühtlane keel, arenevas ühiskonnas areneb keel, manduvas mandub, lõhenenud ühiskonnas lõheneb.

Keeleteadlaste töö tulemusena kujuneb arusaam sellest, milline üks keel on, ja püstitatakse nõudeid, milline ta olema peaks. Kui on puudusi, tuleb neid parandada. Keel peaks olema selge ja ühemõtteline informatsiooni vahendamiseks, otstarbekohane ja ökonoomne oma struktuurilt, esteetiline meie ilumeele rahuldamiseks, elastne ja kohandatav uute tähenduste väljendamiseks ja palju muudki. Ei saa aga loota, et keele loomulik areng selleni viiks, eriti kiirelt arenevas ühiskonnas, kus keel kipub maha jääma oleviku nõuetest. Seetõttu tuleks keelt teadlikult korraldada, tema eest hoolitseda, teda uuendada. Sellise loova tööga tegelevad paljud asjatundjad, ka eesti keele alal. Mõned neist saavutavad sealjuures suure väljapaistvuse ja nii tunneme meie eesti keele valdkonnas Johannes Aavikut, nagu tuntakse Einsteini füüsika maailmas.

2. KEELE INTERDISTSIPLINAARSEID ASPEKTE

Eelöeldus pole midagi uut. Kas mul kui mittekeeleteadlasel on ka midagi tõhusamat ütelda? Ehk ongi, sest keeleteadus pole teistest teadustest täiesti isoleeritud. Kasutatakse statistilisi meetodeid, printsiipe eetikast ja esteetikast ning keelt hüütakse süsteemiks, isegi hiidsüsteemiks (1). Kuid looduses on palju hiidsüsteeme, mis koosnevad väga suurest arvust elementidest ja mis kulgevad oma sisemiste ajede toimetel. Keeles esinev lõpmatu mitmekesisus - diversiteet - pole ainult keele omadus, vaid omane füüsilisele maailmale tervikuna. Ka loominguline tegevus keele tahtlikul korraldamisel ja uuendamisel on seostatav loominguga mitte ainult kujutavates kunstides, vaid ka teaduslikus ja tehnoloogilises tegevuses. Kavatsen vaadelda keelt ja keeleloomingut, lähtudes suurte süsteemide üldistest diversiteedi- ja loomingunähetest. Selles raamistikus saab ka eesti keele arengut möödunud aegade jooksul, selle keelekorraldust, keelehoolet ja keeleuuendust näha uues avaramas seostuses.

3. DIVERSITEEDIST JA LOOMINGUST (2,3)

Mitmekesisus ehk diversiteet on loodusele omane. Tema kaks nägu - kord ja kaos - on aga täiesti erinevad oma iseloomult ja avaldusvormidelt. Kord looduses, mis väljendub tajutavates struktuurides ja loogilistes sidemetes, teeb teaduse võimalikuks ja inimese tehnoloogilise tegevuse ettemääratavaks, julgeoleku kindlaks ja majanduslikult tasuvaks. Kord ei tule iseenesest. Selleks on vaja energiapanust ja tööpingutust, nii looduses kui ka inimloominguga ühenduses. Kui soovitakse korradiversiteedilt edasi minna diversiteedi vähendamise suunas, kas suurele univormsusele või isegi täielikule terviklikkusele (unitaarsusele), siis kujunevad energia ja pingutuse vajadused lõpmata suureks ja inimese taotlused saavutada suurt terviklikkust, kas looduses (näit. rasked elemendid) või ühiskonnas (totaalne riik) lõpevad ebastabiilsete olukordadega.

Segadus, kaos - juhudiversiteet - on samuti normaalsed nähted looduses ja ühiskonnas, mis aga esinevad nagu iseenesest, ilma plaanitsemata ja ilma energia ja töö panuseta. Igäihel on kogemusi, kui kergesti kodus korralagedus tekkib, pole vaja plaanitseta ega pingutada. Segadus tuleb ise.

Juhudiversiteet pole mitte ainult näiliselt isetekki, vaid ta on ka ärahoidmatu. Looduses on areng mitmeti segaduse ja kaose suunas: suursüsteemid lagunevad, inimesed surevad, ühiskonnas toimub sõdu ja revolutsioone. Kogu meie töö ja tegevus tundub olevat suunatud korra loomisele, näiteks tööstuslikule produktsioonile, kuid selle lõpptulemuseks on jäätme hulgad prügi-magedena, mis endast kujutavad kontsentreeritud kaost.

Ka meie arusaamine loomingust muutub ja avardub, kui vaatleme seda seoses suurte looduslike süsteemidega. Tavaline arusaamine loomingulisest aktist on dualistlik: on looja ja tema looming. Kunstnik ja maal, kirjanik ja ta teos. Ka jumal ja maailm. Looja teos saab valmis ja on lõplik, kas võtab see aega aastaid või ainult kuus päeva. Nimetan seda välisloominguliseks tegevuseks ja aktiks.

Suured looduslikud sünteesid pole aga loodud sel viisil. Ilma välise loojata loovad nad endid ise neis peituvate jõudude abil, mis tihti toimivad süsteemi paljudes sõlmpunktides jaotatult. Sellisel süsteemi endaloomisel ei pruugi tulla lõppu ja looming ei saa valmis. Inimkond ja ühiskond on sellised süsteemid. Nimetan seda siseloominguliseks protsessiks, mis pole dualistlik.

Loominguline protsess sellistes süsteemides on korradiversiteedi suurenemise suunas. See dünaamiline areng ei vii aga süsteemi mingitele lõpplahendustele, valmistaamisele. Juhudiversiteedi mõjud jäävad vältimatuks ja hääbub süsteemi loov energia, saabub tema mandumise periood, juhudiversiteedi tõus, lagunemine, kaos, surm.

4. KEELED KUI HIIDSÜSTEEMID

Eelnenust lähtudes püüan sõnastada väiteid keele iseloomu kohta, ilma et kasutaksin keeleteadlase poolt püstitatud tõdesid. Keel ja keeled on ühiskonna siseloomulise tegevuse tulemus. Nad on korradiversiteedi nähted ja on kujunend aegade jooksul lugematute loominguliste aktide tulemusena pidevalt, ja ühiskonna igas piirkonnas selle anonüümsete elementide, ühiskonnaliikmete keeleinstinktide toimetel. Keel ei saa kunagi valmis, niikaua kui püsib seda kandev elav ühiskond. Kui keeleühiskond kaob, võib keel jätkuda elavana (kasutatavana) ka peale seda, trükis talletatuna või õpetlaste poolt kasutatavana. Selles mõttes on ju ladina keel veel elav keel, ainult ladina keeleühiskond on surnud, kuigi iga ladina keele harrastaja end selle ühiskonna elavaks liikmeks võib lugeda.

Eriti selgesti siseloomingulise sisuga on iga keele grammatiline struktuur. See on korradiversiteedi nähe, kuid on mõeldamatu, et see oleks ühe anonüümse looja välisloomingulise pingutuse tulemus. Sama võib aga öelda kõne ja keele kõigi oluliste struktuuride kohta. Keel kui hiigelsüsteem on antud keeleühiskonna kollektiivne siselooming.

Keele looduslikus süsteemis on juhudiversiteet möödapääsematu. Ta töötab vastu korra loomisele. See väljendub keele kasutamise lohakuses, unustamises, võõrmõjude aktsepteerimises, eksituste edasikandumises ja muus. Argoode ja slängide tekkimine on seotud juhuse osaga keele arengus. On mõeldav, et keel oma arengus degenerereerub, kui siseloominguline panus korra loomiseks pole küllaldane.

Ma pole senini kasutanud väiteid keeleteaduse valdkonnast. Mida olen öelnud, ei tundu aga olevat vastuolus keeleteadlaste seisukohtadega, kuigi nende tõekspidamised rajanevad keelte tõelisele uurimisele ja mitte üldisemate suursüsteemide vaatlemisele. Näitena tooksin siin paralleeli oma eelmises lõigus esitatud keele degenerereerumise võimaluse kohta. Nimelt väitis Samuel Johnson (4) juba 1755 oma suures inglise sõnaraamatus, et keeltele ... on loomulik tendents degenerereeruda. Sama uskus ka Johannes Aavik (4), kes nägi klassikalistes keeltes mingit täiuse ideaali. Minu analüüsist lähtudes ei pruugi aga keele mandumine olla mingiks universaalseks seaduseks. Ühiskonna suure siseloomingulise panuse puhul on loomulik keele areng paremuse poole, nagu see on toimunud eesti keelega kahe sajandi jooksul. Muidugi, mitte kõik keeleteadlased ei rõhuta keelte degenerereerumise võimalust või paratamust. Nad kõik aga usuvad, et keeli saab paran-

dada ja täiustada, ning teevad selleks ulatuslikke katseid. Järgmisena nende katsete iseloomust seoses minu lähtekohtadega.

5. KEELEKORRALDUSEST, KEELEHOOLDEST, KEELEUENDUSEST

Käsitlen neid mõisteid väga lühidalt ja piirdun seejuures ainult eesti keeleteadlaste tõekspidamiste analüüsiga, et tutvuda nende rõhuseadetega keele küsimustes.

Algan Valter Tauli teosega "Keelekorralduse alused" (1968), valides tsitaate, mis ei väljenda ainult autori, vaid ka teiste keeleteadlaste arvamisi. Ilma neid eraldamata saame küllaldase mulje teose rõhuseadest. Nii loeme: "Keel on vahend, ... mitmed autorid on võrrelnud keelt masinaga, ... teaduslike meetoditega hinnata keele tõhusust ..." (lk. 7). "Etnilised keeled ei ole loodud plaani järgi. ... kõik keeled on saatuslikult puudulikud ..." (lk. 11). "... keeleteaduse ülesanne on keelt edasi arendada, ..." (lk. 13). "... nagu inimesed parandavad oma asutusi ja tööriistu, nii peab sündima ka keelega." (lk. 14). "... keel peab kohanduma praegusele ajale, milleks teda tuleb parandada ja ümber kavandada." (lk. 16). "Keelekorralduse ülesandeks ... püüda näidata ja tõendada milliseid väljendeid tuleb eelistada." (lk. 18); ja lõpuks: "Kui sõnavaras või grammatilises struktuuris ilmneb puudusi mis on takistuseks mõtlemisele, siis keelekorralduse ülesanne on püüda kõrvaldada need puudused." (lk. 19).

Edasi mõned tsitaadid teosest "Eesti keele grammatika" (Valgma, Rimmel, 1968) (5). "Marksistliku keeleteaduse põhimõttest lähtudes peab kirjakeel olema küllaldaselt normitud" (lk. 10). "Kes määrab keelelised normid? Seda võib teha ainult kollektiiv; üksik keelemees ei ole tänapäeval suuteline õigesti otsustama kõigi normeeritavate keeleliste küsimuste üle." (lk. 12).

Lõpuks tsitaate teosest "Keel, mida me harime" (Tallinn, 1976). "Selline on olnud eesti kirjakeele arenduse eesliin, ... kirja-keele teadlik suunamine - normimine ja normingute propageerimine" (lk. 5). "Teadlikud spetsid - keelekorraldajad ja -hooldajad - peavad ... teadma ... kuhupoole ja kuidas on keelel kõige parem areneda. ... peavad tundma keeleideaali." (lk. 11).

Kõigis neis valitud väljendeis peitub veendumus, et keele parandamine toimub üksikute või kollektiivsete autorite keeleloomingu tulemusena. Kuigi kõigi nende tsitaatide autorid polnud teadlikud minu siin esitatud kontseptidest, väljendub neis selgesti välisloominguline lähtekoht: keelt peab parandama ja suunama teadlikult selleks võimaliste autoriteetste loojate poolt.

Keeleteadlastel on aga ka kahtlevaid arvamusi oma taotluste väeramatuses, mille näiteks esitan mõned teised tsitaadid viimatimainitud teosest. "... ühe keele raamid ei sobi teisele, universaalseid raame pole ega vist tulegi. ... võimatu leida ranget meetodit, mis võimaldaks ühtki keelt vajalikus ulatuses kirjeldada vasturääkivusteta ja seejuures tulemusrikkalt. ... Filosoof, keeleuuriija ja -korraldaja venitavad keelt igauks ise suunas, igauks oma liistule." (lk. 15). "(Normimisega) saavutatakse keele stabiilsus, ent ollakse ohtlikult lähedal keele arengu kammitsemisele. ... normija ... valib ... rööpkeelendite hulgast ühe välja ... ülejäänud rööpkeelendeist saavad ... keelevead. ... vabas võistluses oleks (aga) selgunud, kas üks jääb peale ..." (lk. 22).

Ilma et need autorid lähtuksid sise- ja välisloomingu printsiipidest või vaatleksid keelt kui siseloomingulist süsteemi, tunnevad nad vaistlikult ja oma keelekogemustest, et keelt ei saa sundida kellegi autoriteedi poolt ettekirjutatud raamidesse, vaid tal on oma sisemise arengu tendentsid, milliseid tuleb arvestada. Seega on keeleteaduses arusaamisi mõlema loominguviisi erinevustest, kuid pole kujunenud arusaame, mis vastaks minu käsitusele. Välisloomingulise tendentsiga keeleteadlased rõhutavad enamasti keele ühtluse saavutamise vajadust, s.o. esitavad diversiteedi vähendamise nõudeid ja pooldavad ranget normimist. Siseloomingulise kallakuga keeleteadlased aga aktsepteerivad diversiteeti, näiteks rööpkeelendeid, ja soovivad keelele jätta vabadusi sisemiseks arenguks. Vaatlen järgmisena eesti keele arengut aegade jooksul, et avastada loomingulisi suundi, millele see on rajatud.

6.EESTI KEELE LOOMIGULISEST ARENGUST

Möödunud sajandi alguseks oli teadus ja tehnoloogia saavutanud kiireid ja imetaolisi tulemusi ning usk inimõistuse kõikvõimsusesse saavutas kõrgpunkti. Tekkis veendumus, et kõik inimkonna probleemid on kiiresti lahendatavad. Sellest oli haaratud ka Karl Marx. Inimesest oli saanud ühiskonna välislooja, võimuga looduse ja iseenda üle. Tekkis ka tunne, igal alal on lõpplahendus lähema aja küsimus. Teaduses väljendus see näiteks Alexander von Humboldt'i katses avaldada tema teoses "Kosmos" kogu teaduse varasalv, millega see oleks fikseeritud kasutamiseks tulevastele põlvetele. See oli aga juba oma ilmumisel lootusetult maha jäänud teaduse edasisest arengust.

Keeleteadlastel aga nähtavasti puudus sel ajal veel selline kõikvõimsuse tunne, kuna oldi kinni antiikaja idealiseerimises. Kiireid lõpptulemusi sooviti aga siiski ja välisloominguline kallak oli selge. Nii soovitab D. Luce aastal 1813 eesti keele fikseerimist Hupeli 1780.a. ilmunud grammatika põhjal. Aastal 1817 esitab keegi Rosenplänteri "Beitrag'e's" eesti keelt normeeriva raamatu mõtte ja pooldab tsensori ametisseastmist, kes siis kõik eestikeelsed käsikirjad normi järgi ära parandaks. Otto Wilhelm Masing pidas aga eesti keele fikseerimist liiga varajaseks, kuna see olevat elavas kujunemisprotsessis (6).

Füüsiliste teaduste maailmas oli usk kiiretesse lõpplahendustesse kadunud selle sajandi alguseks. Eesti keelemaailma kohta ütleb aga Maximilian Pödder a. 1904, et see on veel väga "kohmetu ja puudulik" (4). Ja Friedebert Tuglas kirjutab oma päevikusse: "Kes meist poleks kannatanud Eesti keele vaesuse ja harimattuse all! ... Tarvis tõlkida mõnest harit keelest ... et näha, kui vaene, harimatu ja labane on õieti eesti keel. ... Ka kõige paremal tahtel ei tule me selle keelega enam läbi" (7). Seega oli Masing'u poolt sada aastat varem märgatud "elav kujunemisprotsess" siiski liiga aeglane. Seega oli vaja kiiremaid lahendusi, kuigi mitte otse lõpplahendusi, ja välisloominguline aje kujunes paratamatuks. Katsetatakse "ühise kirjaviisi" probleemi lahendamist nelja keelekonverentsiga (1908-1911), mille tulemuseks on broshüür "Eesti kirjakeele reeglid" J.V. Veski toimetamisel. Sel normeerimise katsel polnud mingeid tagajärgi (6). Oli algamas Aaviku suurejooneline keeleuuenduse looming, mis tõi suure pöörde eesti kirjakeele arengusse (6). Ka umbes kümneaastase töö tulemusena ilmunud "Eesti keele õigekirjutusesõnaraamat" (1918) oli oma koostamise jooksul ajast maha jäänud. Näen selles keele

kui suursüsteemi siseloomingulist protsessi, mille ootamatud ja ettenähtamatud kujunemised tühistavad ja muudavad keele välisloomingut taotlevate autoriteetide norme ja eeskirju.

Muidugi ei näe Aavik end ise mingi siseloomulise protsessi elemendina. Tema keeleuuendus omab minu väidetega seoses selgeid välisloomingulisi jooni. Ta võrdleb keelt masinaga, mida nagu sedagi on võimalik muuta ja täiendada. Selline võrdlus on vildak. Masin on täiesti inimese välislooming, eraldi loojast. Ta on loojale täiesti tuntud ja arusaadav. Temas ei toimu sisemisi omaloomingu protsesse, mis oleks ettenähtamatud ja müstilised. Temas võib aga esineda soovimatut juhudiversiteeti, rikkeid ja katkemisi. Masin lakkab töötamast. Keel on suursüsteem, mis pole väljaspool oma loojaid, ta pole täiesti arusaadav kellelegi, ka mitte keeleteadlastele ja ärahoidmatu juhudiversiteedi toime ei "pane keelt seisma", vaid võib avada isegi uusi võimalusi keele edasiseks arenemiseks (uussõnu slängidest jm.).

Teiseks välisloominguliseks jooneks Aavikul oli tema vanemusprintsip, mida Tauli nimetab "saatuslikuks veaks" (4). Sellekohaselt on teatavad vanemad keelendid õigemad, sest keeled degenerereeruvad. Muidugi, seda saab võrrelda masinate vananemisega. Aga keele kui loodusliku süsteemi puhul on tegu nn. irreversiivse ehk tagasipöördumatu nähtega ja isegi kui see süsteem näitab degenerereerumise märke, ei tule lahendusi leida tagasipöördumises, vaid tuleb avastada ja toetada kaasaegses keeles leiduvaid ja tulevikku viitavaid efektiivseid keelevorme ja samuti keelega sobivaid uuendusi, mida ka Aavik ise on ohtrasti pakkunud.

Kolmandaks Aaviku välisloominguliseks jooneks oli, et ta oli pettunud ja tundis end nagu kaotajana, kui kõiki tema keeleuuenduslikke ettepanekuid vastu ei võetud teiste keeleteadlaste poolt. Aga väidan, et seda on tunnud ka paljud teised meie keeleteadlased oma keeleparanduse katsetes. Põhjus on paradoksis, mis seotud moodsa keeleloominguga. On paratamatut, et keelekorraldusega tegelevad loovad isikud soovivad end näha välisloojatena, kes saavutavad tähelepanu ja au uute keelendite autoritena, nagu saavutab au uue masina konstrueerija. Nad on samaaegselt ainult keele siseloomingulised nähted, ainult osa nende loomingust integreerub keelde ja seegi muundub ja muutub anonüümseks loominguks. Seda mainides mõtlen sellele, et kui paljud teised märkasid, et just kasutasin ühte Aaviku poolt loodud sõna?

Väidan, et keelelises loomingus pole autor nagu kunstnik, kes loob maali, või helilooja, kes kirjutab sümfoonia. Ta peab leppima osaliste saavutistega ja tihti anonüümisusega, tal on vaja sallivust ja tahet koostööks. Ta on vaid üks rakk keele lõputus endaloomise protsessis.

Mitte ainult keeleuuendusele, vaid ka keele normimisele lähenevad keeleteadlased välisloojatena ja jälle kummitab võrdlus masinaga. Masin saab valmis ja ka keel peab valmis saama. Valmis Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu esimene köide 1925. aastal. Oli tekkinud "ametlik keel", sundnorm, nagu väidab Valter Tauli. Sõnaraamatu normid tulid rakendusele koolides, ametiasutustes, kirjastustes ja mujal. Keeleuuenduslaste opositsioon oli äge, kuid tulemusteta. See kulmineerus nn. saatuslikul aastal 1927. Akadeemilise Emakeele Seltsi peakoosolekul 30. oktoobril ei

saavutanud keeleuuenduslased hääletamisel isegi seda, et autori keel jääks seltsi ajakirjas "Eesti Keel" muutmatuks sel juhul, kui autor seda nõuab.

Välisloominguline kallak väljendab ka selles, kui keelt püütakse liialt ühtlustada, diversiteeti vähendada, näiteks paralleelvormide vähendamise või keelamisega. Selle näiteks on 1928 toimunud "pörsasõda või pörssasõda". Oli palju poleemikat, kuid ühtlustajad võitsid ja EÕS-i II köide ilmus ainult variandiga pörsas-pörsa.

Võib tunduda, et keele siseloomingulist arengut toetavad need keeleteadlased, kes rõhutavad rahvakeele tähtsust keele edasisel korraldamisel. Aga kui seejuures taotletakse liialdatud seadusepärast ja seega diversiteedi vähendamist, töötatakse sellega vastu suursüsteemide loomulikkudele arenguseadustele.

Siinkohal oleks ehk aeg rääkida ühest väga tähtsast aspektist minu siseloominguliste süsteemide hüpoteeside iseloomus. Kuidas saavad sellised süsteemid, näiteks keel, areneda "õiget" teed, kui siseloomulisi printsiipe ei tunta? Teame, et välislooming toimub tihti teatavaid printsiipe rakendades, kunstides, muusikas jne. Aga kuidas on siseloominguga? Aga mis printsiipe kasutas ürgnimene, kui ta oma keelt arendas? Kas looduslike süsteemide ja kogu universumi kulgemiseks on vaja enne inimese poolt loodud printsiipe? Ei, loodus kulgeb ise, ka keel. Ja nii on ka eesti keel "õige" arenemise teel, kuigi tema kõik siseloomingulised printsiibid pole tuntud.

Minu viimaseid väiteid tõendab eesti keele senine areng. Tsiteerin allpool Valter Tauli tähelepanekuid selles suhtes. Ta ütleb: "... kodumaal alates 1960. aastate lõpust keelekorraldajad ja -hooldajad ise on hakand väljendama liberaalsemat suhtumist normisse. ... Tiiu Erelt ütles 1971: "Eesti keelt on seni küllalt rangelt normitud. Praegune keel ei vaja enam nii ranget normimist." ... Ajakirjanik Helju Vals kirjutas: "ÕS on keskne õigekeelsussõnaraamat küll, aga pühakiri, mille iga tähte peab kumardama, ta pole".(6). Kirjanikule on keelevabadus osa loomingu-vabadusest. Jaan Kaplinski omaltpoolt teeb etteheiteid kirjani-kele, et need "taluvad üsna vaguralt keele ülenormeerimist, keeleuuenduse lõpetatuks kuulutamist, korrektorite parandusi ja muud vägivalda"(6). Nõudmisi vabamale keelekorraldusele seavad ka mitmed autorid teoses "Keel, mida me harime", mida tsiteerisin oma kirjutise 5. peatükis. Kõik need nõudmised aga tähendavad, et keelele tuleb anda vabadusi tema arenemiseks, et väline keeld ja sund pole kohased vahendid keelekorralduses. Minu arusaamiste kohaselt nõutakse keelele ülaltoodud tsitaatides siseloomingulist vabadust, kuigi seda on väljendatud teistel viisidel.

LÕPPSÕNA

Keele hiidsüsteem areneb oma siseloomingulisel viisil, isegi kui see meil täiesti selge pole. Sellest parema arusaamise tulemuks oleks aga suurem sallivus keele viljelejate vahel, arusaamine, et kellegi keeleloomingulised ettepanekud ainult ehk osaliselt keeles kodunevad, et hoidutakse tõkete tegemisest keele arengus, et aksepteeritakse korda koos mitmekesisusega, et ei nähtaks keele degenereerumist igas juhudiversiteedi nähtes, ja et lepitakse oma loomingu anonüümseks jäämisega, isegi kui see keeles kodu on leidnud.

Keele siseloominguline areng jääb kestma, kuni keeleühiskonnast on alles kas või ainult üks inimene, kes siis selles keeles räägib ehk oma jumalaga. Kui ka tema on kadunud, jääb keel ikkagi püsima, kuigi tardununa, kuid kasutatavana. Selline on ladina keel. Kas saab selliseks kord ka eesti keel? Milliseks on ta muutunud, kui lõpeb kord ta siseloominguline jõud? Kauge tuleviku keel, vältimatu ja möödapääsmatu tuleviku keel, sest pole midagi kindlamat kui tuleviku pidev muutumine olevikuks.

VIITED

- (1) Mati Hint: "Keel hiidsüsteemina" teoses "Keel, mida me harime", Valgus, Tallinn 1976
- (2) Valter Rand: "Diversiteedist looduses ja ühiskonnas", Mana nr 40, 1980
- (3) Valter Rand: "Loov eestlus", Mana nr 49, 1981
- (4) Valter Tauli: "Johannes Aaviku keeleuuendus", Tulimuld nr 4, 1980
- (5) J. Valgma ja N. Remmel: "Eesti keele grammatika", Valgus, Tallinn 1968
- (6) Valter Tauli: "Eesti keele korraldamisest ja normimisest", Mana nr 49, 1981.
- (7) Valter Tauli: "Keelekorralduse alused", Vaba Eesti, 1968.

KUIDAS KIRJANIK KIRJUTAB, JÄRG LK. 30

Ei saa ka mina kodus perekondlikus ringis romaani kirjutada. Eriti mitte pärast päevatööd, mis järgmisel hommikul jälle ees ootab. Olen ära sõitnud ja kirjutanud puhkuse nädalatel.

Bernard Kangro on ütelnud, et romaani kirjutades tõuseks ta nagu kuhugi kõrgemale, kus tekib hea pidulik tunne ja kõigist ülevaade. Aga Kangrol on ka nii väga kerge kirjutada.

Oskar Luts tõusis poole öö ajal 2-3 paiku üles ja asus kirjutama, kui kõik veel magasid. Naine oli talle selle tarvis juba õhtul mitu kannu tulimusta kohvi valmis keetnud.

Üks romanikirjutamise suuri probleeme on veel järgmine peatükk, selle algus, kuidas jätkata. Vildele olevat see "Mäeküla piimameest" kirjutades muret teinud. Linda Jürman katsus uut peatükki ise alustada, kui nägi et mees nagu puuris tiiger uue peatüki valus ringi kõndis.

Ka proovin peatükki alati nii lõpetada, et ka uue algus, vähemalt esimene lause, teada ja valmis oleks.

KUIDAS KIRJANIK KIRJUTAB

RAIMOND KOLK

Nimetaksin alustuseks ühte väikest lugu, mida kadunud August Mälk mulle on jutustanud. Oli sõjasuvi 1941 ja sõda oli Tallinna väravatesse tungimas. Kõiges selles ärevuses uitas Mälk Õismäel Lagle talu ligemas ümbruses põõsaste vahel ringi, kui punaarmee sõdur kustki Usbekistanist või Kasahstanist talle juurde ruttas, pabereid nõudis ja ka seda küsis, et mis mees ta üldse on. Kirjanik, vastas Mälk. Ah et olete kirjanik! sattus sõdur sellest tõelisse vaimustusse, rabas Mälgu käest kinni, viis ta majja tagasi ja istutas kirjutuslaua äärde. Pisatel! ütles sõdur. Ma olen lapsepõlvest peale unistanud ja seda näha tahtnud, kuidas kirjanikud kirjutavad...

Nii lihtne see ju ei ole. Kirjutuslaua ääres toimub õieti ainult mahakirjutamise, sõnastuse vormimise ja parandamise nagu ka korrektuurilugemise töö. Nõndanimetatud loomingulise on ammu enne selge ja valmis.

Kirjanikke on müüdugi mitmesuguseid ja raamatuid kirjutatakse nii mitmel põhjusel. Raha pärast - *best seller* -, et suurele osale publikust meeldida oma sisulise ja väljendusliku trafaretsusega. Sellele osale publikust, kes raamatust kinnitust ootab, et elu vale just niisugune oleks. Nagu see kirikuõpetaja, kes pärast jutlust käärkambrisse jõudes käsi hõõrus, et näe, jälle sain naised nutma.

Raamatuid kirjutatakse veel nii ütelda isiklikust kutsumusest, et ennast teostada ja selgitada. Kirjutatakse ka ideelistel põhjustel, olgu see idee siis poliitiline või naisõigusluse või karskuse eest võitlemine. Filosoofilisi teoseid kirjutatakse, et maailma elu ja inimese rolli selles, jumalat ja kuradit ära seletada. Dokumentaalsed jutustused ja romaanid olid hiljuti moes, et sündmusi ja saatusi välispidiselt täpselt edasi anda.

Üks osa raamatuid kirjutatakse - mida ma ise arvan - murest ja hoolest inimese ja ta eksistentsivõimaluste üle, inimestevahelise teadeteenistuse huvides, et inimlikke kogemusi üksteisele edasi anda. Kirjandus on kõige lõpuks siiski ainus mõeldav kommunikatsioon inim põlvete vahel.

Põhiliselt mõtlen ma iseendast rääkida. Mismoodi ma kirjutatan ja mis

motiividel.

See oli keegi sõbralik daam Stockholmis, kes mulle kunagi juurde astus ja ütles, et ohjaa härra Kolk, kuidas te küll oskate nii vähehuvitavatest inimestest nii huvitavalt kirjutada! Esimesel pilgul võib see nagu kompliment tunduda, aga on tegelikult vali kriitika mu raamatute ja nende iseloomu kohta.

Ma ei ole kunagi suurtest ja võimsatest inimestest kirjutanud, mitte ka suurtest passioonidest ja kirgedest. Ma ei ole kunagi taotlenudki n.n. suuri küsimusi oma raamatutes lahendada.

Minu juttude ja romaanide tegelane on harilikult antikangelane. Ma olen elu ja inimesi nii mitmetes elu järkudes ja elu erinevatel nivoodel kohanud aga seda Suurt ja Kangelast pole ma mitte kunagi leidnud. Ja ma ei taha raamatutes oma tegelaste peale valetada. Teiseltpoolt olekski õige hirmus ja ebainimlik, kui niisugune Suur ja Kangelane ikka tõesti olemas oleks.

Aga nii või teisiti. Alguses on olemas paras punt valget paberit, millest peab romaan või jutustus saama, suurem või väiksem tükk inimeste elu, konflikte, karaktereid, situatsioone, karakteristikat, dialoogi, armastust, miljöökujutust jne. Neid momente märgib arvustus harilikult ära.

Kustki peab see ju algama. Idee ja mõte.

Mõni situatsioon, milles sa kunagi ise oled olnud. Mõni tegelaskuju, mõni lapsepõlve mälestus.

Lapsepõlv ei ole kirjaniku elus mitte kõige vähem tähtis. Ma võiksin meelde tuletada Tammsaare motot või tsitaati Baudelairest "Tõe ja õiguse" esimese köite palgelehel, kui see esimeses trükis ilmus: "Iga väiksegi lapsepõlvemälestus võib täiskasvanule kunstiteose aluseks saada." Hilisemates väljaannetes on see kahjuks kustunud või kustutatud. Arvatavasti autori soovil.

Kuski see ju algab. Mõttekujutus hakkab konkreetset kuju võtma, sündmustik, tegelased, intriig. Maastikud, situatsioonid ja meeoleolu.

Ma võiksin siin oma vanadest raamatutest paar näidet tuua. Romaanist "Küla põleb kahest otsast" (1955). Raadios oli hilja õhtu programm Stockholmi suvest. Tuli äkki mõte ja tahtmine ise Stockholmi suvest kirjutada. Ma olin Stockholmis juba nii pikalt elanud. Aga meelde tulid ka kõik kodumaal. Võrumaal elatud suved. Ilmusid kohale üliõpilane Ilmar-Hjalmar Kaart-Gardh, ta suvetüdruk kodumaalt Reegi, kes Lüübeki eesti laulukooriga värskest Stockholmi jõudnud, ja sinne tubakakauplejanna Ulla-Britt Pettersson, kes Ilmar-Hjalmarile üle just

praegu hoolt hoidis. Rootsi eestlaste esimene laulupidu 1948. a. jaanipäeval Stockholmis andis sellele kõigele sobiva ja koondava raami.

Või siis üks teine mu vanadest raamatutest, romaan "Sulajää" (1958). Ma olin tookord rauatreial ja kui käed treipingi kallal tegutsesid, tuli üks ja teine kord meelde minevik, lapsepõlv ja Saru vallamaja, kus sügise udus ja talve karguses telefonitraadid oma postide otsas undasid, kuuldavalt heli esile said. Nende undavate telefonitraadidega romaan algabki, mis oma esimeses peatükis valla kantseleis mängib. Vallamajas oligi ka valla ainus telefon...

Tulid meelde 30-dad aastad, mitte tookord nii palju poliitika kui inimesed ise, kes oma elus suve ja talve, nagu jää ja sula vahepeal viibisid. Inimesed soojenesid korraks, ühe lühida hetke, et siis jälle jäätuda. Koolipreili Meeri, kes vallaslapse saab ja selle peale ühe võimatu taluperemehega, kel Tsoburg nimi, abiellub.

Mõni võib nüüd mõtelda, et ma kirjutasin romaanis maha oma lapsepõlve mälestusi. Nii see siiski ei olnud. Meerit ja Tsoburgat nagu ka seda sula tekitanud noort meest ei ole kunagi olemas olnud.

Teiselt poolt on kirjaniku ülesandeks ju siiski illusiooni luua, et kõik on tõsi, et kõik need inimesed on olemas olnud, asjad ja sündmused tõeliselt juhtunud. Kui lugejal seda illusiooni ei teki, siis on raamat põhjalikult ebaõnnestunud.

Kui illusioon, lugejal selline mulje siiski tekib, on lugeja järgmine küsimus, et kes nad nüüd tegelikult olid, mis oli nende nimi ja kodune aadress.

Minu käest on seda nii palju küsitud. Näiteks mu Stockholmi-romaan "Et mitte kunagi võita" (1969) Alfred Pärm-Jästi puhul. -Ma saan aru küll, et sa ei tihka seda välja ütelda, annab su kohtusse, aga mulle võid ikka sosistada...

"Sulajää" Tsoburga puhul sain ma paar telefonikõnet, et niisugust vallavanemat ei ole Eestis saanud ette tulla, et see on Eesti maa ja eesti tubli rahva laimamine ja solvamine. Kuigi Tsoburg ise on üks sümpaatsemaid kodanikke, kellest ma olen kirjutanud, olgu peale et tal vaesel mehel elus natuke kurvasti läks.

"Vallavanema pärandustombu" (1983) puhul, mis piirilinnas, äratuntavalt Valgas mängib, ütlesid mõned lugejad, kes selle linnaga rohkem tuttavad, et jah, see sinu advokaat oli ju olemas küll, nimi ei tule praegu meelde, aga ta elas seal ja seal tänavas. Sama arvati vana vapsi telliskivivabrikant Kompa kohta, kuigi mõlemat meest ei ole kunagi olemas olnud, ei piirilinnas ega mujal. Sellest hoolimata ehk väike

tõend sille kohta, et kirjanik on mõnel määral õnnestunud.

Üks väike näide veel sellest, kuidas mõned stseenid elu saavad.

"Sulajääs" on koht, kus vana mõisateener Karjats-Jaan oma tütrele Meerile pange külma vett kaela kallab, kui see põõsa vilus markiis Gaussini Pariisi saladuste ja mälestuste juturaamatut loeb. Selle asemel et peenratelt sigade jaoks ronguli lehti korjata. -Tii tüüd, laiskelläi!

Selle stseeni taga on asunik ja ta naine, kes olid Saru vallamajas külas, kui ma ehk 7-8 aastat vana olin. Asuniku naine ütles, et küll ta vahel tahaks ka juturaamatut lugeda, aga ei saa, sest et mees annab kohe üle turja... Kuigi raamat ise ei olnudki hullem kui ajalehe joonealune jutt.

Inspiratsioonist räägitakse nii palju kirjanduse ja kirjutamisega ühenduses. Mõnede arvates tähendab inspiratsioon seda, et valmis mõtted ja read kuskilt ülevaltpoolt tulevad, et kirjanik on nagu meedium või mingisugune toru ainult, mille kaudu valmis tekst paberile voolab. Nii see ju kunagi ei ole. See oleks ka vähem austav kirjanikule kui inimesele ja autorile, kui midagi niisugust tõeliselt juhtuks.

Muidugi laabub kirjutamine mõnikord paremini, mõnikord halvemini. Halvemini harilikult siis, kui sulle endale päris selge ei ole, mida sa õieti tahad kirjutada. Aga oluline on ka teatud kontsentratsioon ja eraldumine, võibolla koguni meeleolu. Kuivõrd sa oled suutnud ennast lahti rebida igapäevasest jooksvast elust.

Tammsaare kohta on olemas vagajutt, kuidas üks ta peremaid sõpru, loomaarst Arras oli tulnud ja ta loomingulise salakorteri uksele koputanud. Nüüd sa ehmatasid kõik mu ramaanitegelased ja kujud minema, kes siin mööda põrandat ringi lasksid, olevat Tammsaare ütelnud.

Ei ole põhjust selle üle muret tunda, et Arras romaani tegelased minema ehmatas. Need olid Tammsaarel niikuinii nii kindlalt teada ja käe sees, tulid kohe tagasi. Teine asi oli ehk see, et Arrasel võis mõni igapäevase praktilise elu probleem kaasas olla, mis Tammsaare mõttekujutuse hoopis teistele radadele suunas ja sundis, täiesti eemale romaanist.

Tammsaarest on teada, et ta kirjutamise ajaks perekonna suvitama saatis või talvel mõne väikese toa üüris. Kontsentratsiooni ja mõnesugust eraldumist on tarvis, et seda maailma koos hoida, millest sa kirjutad ja mida tegelikult olema ei ole.

Järg lk. 26

EESTI KEELE ÔPETAMINE JA ÔPPIMINE VÄLISMAAL

TIIU SALASOO

Eesti keele õpetamist ja õppimist välismaal võib vaadelda kahest aspektist: kas mõelduna eestlastele või muulastele.

EESTI KEELE ÔPETUS EESTLASTELE

Vajadus õpetada eestlastele välismaal eesti keelt või õigemini eesti keeles kerkis üles juba möödunud sajandil, mil Venemaale, Türgi, Ameerikasse ja Kanadassegi (1) väljarännanud eestlased asutasid üksikutes kaugetes asulates koole, et võimaldada oma lastel õpingute jätkamist ja nii pääsu edaspidise hariduse juurde. Samal põhjusel asutati ka esimesel võimalusel peale massilist kodumaalt põgenemist oma algkoolid ja gümnaasiumid Rootsis ja Saksamaal.

PÄEVAKOOLID ROOTSIS

Rootsi oli saabunud 1944. a. 2600 kooliealist last, neist 750 keskkooliealist, kelle õpingute jätkamiseks organiseeriti improviseeritud 'koolid' juba läbikäigulaagrites (2). Niipea kui lahuti laagritest, alustati läbirääkimisi rootsi ametivõimudega eesti koolide avamiseks, toetudes Eesti Vabariigi poolt rootslastele antud kultuurautonoomia eeskujule. Üks läbirääkijatest, inspektor Hermann Rajamaa (3), kellest sai ka esimene Stokholmi Eesti Algkooli juhataja, ning Stokholmi Eesti Gümnaasiumi esimene juhataja Henno Jänes (4) on kirjeldanud ametivõimude vastumeelsust ametliku loa andmisel. Sellegipoolest asutati 1945. a. algkoolid Stokholmis, Göteborgis ja Hälsingborgis, samuti internaatkool sajale vanemale gümnaasiumiõpilasele Sigtunas ning õhtugümnaasium Stokholmis. Kuna eesti koole klassifitseeriti kui privaatkooli, millel oli seadusega keelatud riigi toetust saada ja mille tegutsemiseks oli vaja eriluba, tegutses 1946. a. töötavast 8 eesti koolist 3 illegaalselt! Peatselt suleti suurem osa neid päevakoole majanduslike raskuste tõttu ja asendati täienduskoolidega. Sigtuna gümnaasium lõpetas tegevuse kahe lennu järel, kuid Stokholmi gümnaasium töötab peaaegu 1980-ndate aastate lõpuni. Stokholmi Eesti Algkoolis on aga õpetatud eesti lapsi 45 aastat, kuigi kool on suurema osa sellest ajast olnud erakool. Alles hiljem hakati riiklikku ja linnavalisisuse toetust saama (hiljuti on seda kahjuks jälle vähendatud), mille alusel ka Göteborgi Eesti Algkool 1960. aastal uuesti avati (3).

PÄEVAKOOLID SAKSAMAAL

Peale sõja lõppu 1945. a. Saksamaal asutatud diipiilaagrites avati kohe eesti koolid. Kuni 1952. a. oli Saksamaal töötanud 48 algkooli ja 16 gümnaasiumi, kus Eestis kutsehariduse saanud õpetajad ja ülikoolidegi õppejõud andsid õpetust vastavalt Eesti õppekavadele. Koolidest suurimad olid Geislingeni algkool 500 õpilasega ja Geislingeni gümnaasium 270 õpilasega (5). Nii said paljud endised sõdurid diipiigümnaasiumides Saksamaal oma poolelijäänud keskhariduse lõpetada, mis võimaldas mitmetel kas siis kohe või edasirännanult ning jalad alla saanult edasi õppima minna.

Tänu kiirele omaalgatuslikule koolide organiseerimisele Saksamaal ja Rootsis jätkus põgenike hulgas hariduse kontinuiteet, mis - vaatamata vanema põlvkonna üldisele staatuse kaotusele - võimaldas eriliselt kõrge eesti haritlaste protsendi tekkimist utel asukohamaadel.

TÄIENDUSKOOLID

Alul muidugi peeti pagulaspõlve ajutiseks nähtuseks ja seetõttu oli emakeelse alg- ja keskhariduse jätkamine oluline selleks, et lapsed kodumaale naastes sinna sobiks. Samuti oli kontakt teiste eestlastega tähtis, et peletada koduigatsust ja südamevalu kodumaal ja sealse rahva pärast ja leevendada võõrale maal asumise raskusi ja torkeid. Sellepärast asutati igas keskses, kuhu vähegi suuremal arvul eestlasi elama asus, eesti seltsid ja muud organisatsioonid ja nende juurde ka täienduskoolid. Kui päevakoolide asutamise tähtsaks motiiviks oli juurdepääsu võimaldamine edaspidisele haridusele, siis täienduskoolide asutamise ainsaks motiiviks oli eesti lastele välismaal eesti keele ja kultuurialgmete õpetamine.

Vajadus täienduskoolide järele eksisteeris aga juba ammu enne pärast sõjaaegset ümberasumislainet. Kontaktipidamine kodumaaga ja eesti kultuuriga oli täienduskoolide asutamise ajendiks Sydneys, Austraalias näiteks juba 1929. a. (6) ja New Yorgis 1940. a. (7).

Peatselt peale rändurite esialgset kohanemist uuel asukohamaal kasvas täienduskoolide arv hiigelsuureks. Nii asutati esimesed täienduskoolid Rootsis juba 1945. a.; Torontos, Lakewoodis, Seabrookis, Leicesteris ja uuesti Sydneys 1950. a.; New Yorgis (uuesti) 1950. a. (1,2,8,9,10). Koolid asutati kas eesti seltside või koguduste juurde (pühapäevakoolidena), kus siis lapsed (peamiselt algkooliealised) käisid kord nädalas või kord kahe nädala tagant kas laupäeviti või pühapäeviti (mõnel pool ka nädalapäevade hilistel pealelõunatel). Personaliks olid peamiselt kodumaal väljaõppe saanud õpetajad, kes töötasid kas ilma palgata või nn. sõiduraha eest.

Rootsis on 1945. a. peale töötanud 60 täienduskooli (2). Ameerika Ühendriikides on teada nende aastate jooksul 25 täienduskooli tegevusest, pluss 7 nn. kodu-kooli, kus lapsed kas oma vanema või mõne teise teadliku isiku juhendusel süstemaatilist eesti keele õpetust said (11). Kindlasti on taolisi 'kodu-koole' olnud veelgi enam. Kanadas on töötanud 13 täienduskooli (1) ja Austraalias 10 (12). Ka Inglismaal asutati mitmeid täienduskooli: Londonis, Bradfordis ja Leicesteris (8). Kui suurem osa eestlasi oli Saksamaalt mujale siirdunud, tekkis 1954. a. peale ka Saksamaal täienduskoolide võrk, millesse kuulus 1963. a. 22 kooli (13). See teeb

kokku 140 täienduskooli! Arv võib veelgi suurem olla, sest kindlasti on mõni kahe silma vahele jäänud.

Kuigi täienduskoolid olid esialgu mõeldud algkooliealistele lastele, on nad mitmes keskuses haaranud ka koolieelikuid (10), sest kuna mitmel asukohamaal lähevad lapsed nooremana kooli, kui see Eestis toimus, sooviti samaaegset eestikeelset miljööd. Nii on Torontos, Stockholmis ja Göteborgis selleks rajatud eri lasteaiad (16).

Samuti on püütud rahuldada vajadust kõrgematasemeliseks eesti täienduskooliks. Üle 500 õpilase Torontos on saanud 1964. a. saadik keskkoolitasemelist õpetust (17); sama on toimunud ka New Yorgis (18) ning 1965. a. ringis mõned aastad ka Sydneys (19). Torontos asutati 1983. a. 2-klassiline täiendusgümnaasium, mille 5 aasta jooksul lõpetas 44 õpilast (17). Austraalias töötavad aga Sydneys (alates 1979. a.) ja Melbourne'is (alates 1981. a.) riikliku koolisüsteemi raamides laupäeviti nn. Vähemusrahvuste Keelte Koolid, kus antakse ka gümnaasiumitasemelist eesti keele õpetust, mille lõpetajate eesti keele eksami tulemusi samavõrdselt teiste õppeainetega ülikooli astumisel arvestatakse. Üle 50 õpilase on sellise eksami edukalt sooritanud (19).

TEISED EESTI-KEELE ÕPETUSVIISID

Et teha eesti keele õpetust kättesaadavamaks ka neile, kes elasid kaugemal suurematest eestlaste keskustest, toimetas mag. Ants Roos Ameerika Ühendriikide Eesti Koolide Keskuse ülesandel ajakirja "Kiri-Kool" aastatel 1953-59 (14). Samal põhjusel tegutsesid korrespondentskoolid Sydneys 1950-ndate aastate lõpupoole Voldemar Juurma juhatusel (12) ja New Yorgis alates 1970-ndate aastate keskpaigast umbes 10 aastat Leida Juksi korraldusel (15). Ka Rootsis on antud korrespondentsõpetust kuuldavasti Kristjan Meikopi poolt. Ajalehe abi on kasutatud nii Inglismaal kui Kanadas ning isegi Sydney noorte poolt aastatel 1980-83 välja antud kakskeelses ajakirjas "Küü-ii" oli kolmel tasemel keelenurk.

Lisaks järjekindlale õpetusele kooliaasta jooksul on ka leitud, et üks viis lastele anda eestikeelseid elamusi ja õppimisvõimalusi oli suvelaagrites. Eesti organisatsioonid Rootsis, Kanadas ja Ameerika Ühendriikides ostsid juba 1950-ndatel aastatel endile maa-alad, kuhu nad asutasid ka suvekodud, kus lapsed võisid viibida 3-7 nädalat (14). Saksamaal korraldati 1954. a. peale lastele suvelaagreid, alul ainult puhkuseks, kuid märgates halvenevat keeletaset võeti 1956. a. kavva ka õppetöö (20). Sydney iga-aastased laste- ja noortelaagrid alustasid tegevust üüritud haridusministeeriumi ruumes 1952. a. suvel (9), hõlmates alul ka õppetööd, kuid hiljem kujunedes ainult "puhkelaagriks". Pole teada, kui palju keeleõpetust toimub viimastel aastatel Rootsis moodi läinud perekonnalaagrites.

Rootsis avanes 1970-ndatel aastatel veel üks võimalus õpetada eesti keelt - nimelt rootsi koolis 1975. a. seaduse alusel, mis lubab kõigil vähemusrahvusest lastel algkooli esimesest klassist kuni gümnaasiumi viimase klassini saada 'kodukeeles' õpetust kooli ajal kuni kaks tundi nädalas. Õpetajad, kes valitakse rahvusgrupi poolt, külastavad koole, et kasvõi ühe õpilasega töötada. Sellist eesti keele õpetust said 1988. a. 150 last, kuid koolitegelaste arvates võiks neid palju rohkem olla (21).

Inglismaal võib sooritada võõrkeelte eksameid ülikoolide juures, et siis minna neid keeli ülikoolis edasi õppima. Varematel aegadel olevat saanud eesti keele eksameid sooritada Cambridge'i Ülikoolis. Londoni Ülikooli juures alustati madalamal tasemel (nn. O-level) eesti keele eksamite võimaldamisega juba 1965. a. Vahepeal jäid need aga soiku ja ka täienduskoolid Inglismaal lõpetasid töö. Et elustada uuesti eksamineerimisvõimalusi, asutati Enn Saluveere eestvõtmisel 1976. a. õpetajatest eksamikomisjon. Komisjon koostas õppe- ja eksamikavad, millele saavutati tunnustus Londoni Ülikooli juures, avaldas üleskutse õpilastele ja korraldas regulaarset õpetust ajalehes "Eesti Hää". Mitmed eesti noored on kasutanud seda võimalust (22).

Suvistes Metsaülikoolides Kanadas (alates 1967. a.) (23) ja Austraalias (alates 1972. a.) (24) on pandud erilist rõhku eesti keele õpetamisele vastavalt osavõtjate vajadustele. Rootsis korraldati juba varem noortele rahvaülikooli-tüüpi kursusi. Ka gaidluse-skautluse kaudu on saanud hulgaliselt noori teatud määral eesti keele õpetust.

Taibates õpetajate raskusi muutuvus olukorras on pea igal aastal korraldatud õpetajate kursusi nii Rootsis kui ka Kanadas ja Ameerika Ühendriikides, vähemal määral ka Austraalias (19).

KEELEÕPETUS TÄISKASVANUTELE

Ka täiskasvanute keeleõppimise vajadusele on pööratud tähelepanu. Juba 1966. a. korraldati Toronto linnavalitsuse toetusel kursus eesti keelt mittekõnelevatele täiskasvanutele (1). Alates 1976. a. andis Vello Salo eesti keele kursusi Toronto Ülikooli juures isikutele, kes juba kõnelevad eesti keelt, kuigi need kursused ei andnud akadeemilisi krediitpunkte (25). Täisõiguslik ülikooli kursus algas Torontos alles peale eesti õpetooli asutamist 1986. a. sügisel (26). Sydneys alustas 36 edasijõudnud ja algajat õpilast eesti keele kursustega Tehnilise Hariduse Ministeeriumi patronaazi all 1977. a. eelmänguna eesti keelele gümnaasiumi eksamineeritava lõpuaine staatuse nõudmisele (19). Erikursusi täiskasvanutele on korraldatud Göteborgis ja Borasis koostöös Lundi Ülikooli Soome-Ugri Keelte Instituudiga ja Stokholmis Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudis (27).

ASKOHAMAA TOETUS

Mõningatel eestlaste asukohamaadel antakse isegi riiklikku toetust eesti keele õpetamiseks. See on saavutatud nn. mitmekultuurilistes või suure emigrantide arvuga maadel, mõnikord küllaltki suure vähemusrahvusgruppide pingutusega. Kanada kohalikudkoolivalitsused toetavad täienduskooli (vähemalt Torontos) nn. päritolu-pärandi-keelte (heritage languages) programmi alusel õpetajate palkade ja õppematerjalide eest tasumise näol. Samuti on aastaid saadud toetust Kanada föderaalvalitsuselt (17). Austraalias jagatakse nn. multikultuurilise hariduse programmi alusel väikesi toetusi soovijatele õppevahendite valmistamiseks ja koolisisustuse ostmiseks, keskvalitsus maksab aastas teatud summa täienduskoolile vastavalt õpilaste arvule ning osariikide valitsused tasuvad riiklike laupäevaste keeltekoosõppimise õpetajate tunnipalgad ja õppevahendite kulud (19). Nii 'kodukeeled' õpetust kui ka eesti päevakooli Rootsis majandati vahepeal täielikult riiklikest summadest ning ka täienduskoolidele makstakse toetust. Paari aasta

eest aga muudeti päevakoolide toetamise aluseid, mis on nende majandamise suures osas tagasi eesti ühiskonnale lükanud. Ainult Ameerika Ühendriikides ei ole kuulda olnud mingi toetuse andmisest eesti täienduskoolidele.

ÕPILASTE ARV JA KEELELINE TASE

Kahjuks ei ole aga selline asukohamaade riiklik toetus pidurdanud üldist eesti keele õpilaste arvu langemist. Samuti ei ole sellega kaasunud ka laste keeleoskuse parenemine. Kui minu korjatud andmed (28) näitasid 1985. a. väga suuri erinevusi koolilaste keelelises tasemes nii üksikute laste kui ka eri maade vahel, siis 1988. a. andmed (11,17,21) näitavad, et kooli astuvate laste keeleoskus on igal pool langenud.

Kui 1985. a. vaadeldud Ameerika Ühendriikide 106-st õpilasest üheksas täienduskoolis õppisid 21% eesti keelt kui võõrkeelt, siis 1988. a. hinnati 24% 122-st õpilasest oma õpetajate poolt algeliseks või üldse mitte keelt oskajateks. Iga aasta kohta korjatud andmed Ameerikas näitavad, et aastatel 1972-88 selliste õpilaste protsent tõusis aeglaselt 11%-lt kuni 24%-ni, kusjuures õpilaste arv täienduskoolides langes 392-lt 122-le (62%). Kanada 1985. a. andmed 96 lapse kohta kolmes täienduskoolis näitasid, et 18% neist õppis eesti keelt kui võõrkeelt ja 7-32% (kõikumised protsentides on eri koolide vahel) õpilase keeleoskust peeti algeliseks või olematuks. 1988. a. aga ei osanud eesti keelt 15-67% õpilastest. Suurimas eestlaste keskuses Torontos, kus on laste-aed, suured alg- ja keskkoolitاسemelised täienduskoolid ja aktiivne seltskondlik elu, oli õpilaste hulgas eesti keelt mitteoskajaid 15%, kuna väikeses keskuses Londonis (Ontario) oli neid 67%.

KOKKUVÕTE EESTLASTELE MÄÄRATUD EESTI KEELE ÕPETUSEST

Eeltoodust nähtub, et eesti ühiskond, eriti õpetajaskond on näinud palju vaeva, et välismaal kasvavat sugupõlve aidata kasvada eesti keelt kõnelevaiks teadlikeks eestlasteks. Esimese 40 aasta jooksul - 1944-1984 - oli Stokholmi Eesti Algkoolis käinud 1300 noort (29). Arvestades meie rahva laialipillatust on aga lõviosa kahtlematult kandnud täienduskoolid, kust on läbi käinud tuhandeid noori. Täpseid arve on raske saada, aga viimase 40 aasta jooksul on üksi Torontos ligi 2000 õpilast lõpetanud eesti täienduskooli kas alg-, keskkooli või gümnaasiumi tasemel (30) ning sama arv on käinud ka Ameerika Ühendriikide täienduskoolides (11).

Lühidalt võiks eesti keele õpetust välismaistes koolides järgmiselt kokku võtta. Saksamaa diipiilaagrites kohe peale sõja lõpu asutatud 48 algkooli ja 16 gümnaasiumi surid loomulikku surma 1950-ndate aastate alul, kui suurem osa eestlasi emigreerus peamiselt Inglismaale, Kanadasse, Ameerikasse ja Austraaliasse. Neil maadel asutati uued koolid, nüüd juba täienduskoolid, mille arv tõusis pidevalt kuni 1960-ndate aastate lõpuni. Kuid siis algas tagasikäik: madala sündivuse ja segaabiellude tõttu vähenes õpilaste arv ja koolid hakkasid üksteise järel sulguma. Samad tegurid mõjutasid ka olukorda Rootsis. Nii oli 1988. aastaks kunagi asutatud 140-st täienduskoolist järele jäänud ainult 24 organiseeritud eesti keele õppimisvõimalust, kus 682 õpilast said täiendavat formaalset eesti keele õpetust. Regulaarsetest päeva-

koolidest Rootsis töötab veel kaks algkooli, millele Stokholmis lisanduvad keskastme klassid. Koos kolme lasteaiaaga õppis 1988. a. eesti päevakoolides 225 last. Niisiis said 1988. a. läänemaalmas regulaarselt eesti keele õpetust 907 kooliealist õpilast.

Suuremates eestlaste keskustes, kus on küllalt eestlasi aktiivseks seltskondlikuks eluks ja arvukalt kooliõpilasi, näib eesti keele õppimine olevat suhteliselt edukas. Nii väljendasid Toronto ja Stokholmi aruanded viimasel eesti õpetajate kongressil 1988. a. Melbourne'i ESTO-1 teatud optimismi: Torontos oli tõusnud lasteaia õpilaste arv ja Stokholmis oli tõusnud üldine õpilaste keeletase viimasel ajal Eestist tulnud õpilaste arvel. Arvati, et praegused positiivsed sündmused Eestis on elustanud noorte huvi keeleõppimise vastu. Samuti on huvitav näha Ameerika Ühendriikide täienduskoolide andmetest, et iga kord on Ülemaailmsetele Eesti Päevadele järgneval aastal õpilaste arv märgatavalt suurenenud (11).

EESTI KEELE ÕPETUS MUULASTELE

Ülalmainitud võimalused olid kõik ikka peamiselt mõeldud eestlastele eesti keele õpetamiseks. Vaatleme nüüd aga õpinguid, mis on kavandatud eesti keelt mitte kõnelevatele isikutele.

SOOMES

Kõige laialdasem on eesti keele õpetus Soome ülikoolides: Helsingis, Turus, Tampere, Oulus, Jyväskyläs ja Joensuu, kus see on sunduslik kõigile soome keele õppijatele. Praegu kasutatakse Eestist õppeaastaks Soome saadetud lektoreid. Kui pikad need kursused on, mida seal õpetatakse ja palju neil õpilasi on - nendele küsimustele pole mulle veel ükski lektor vastanud. Mitmed väliseestlased mujalt maailmast on neist kursustest osa võtnud ja jagavad omandatud teadmisi nüüd ise teistele eesti keelt õpetades.

ROOTSIS

Uppsala ja Lundi Ülikoolide õppekavas esineb eesti keel kolmel tasemel ja selles saab ka omandada teaduslikke kraade. Selliselt on valmistatud ette uus põlvkond eesti keele teadlasi, kellest mitmed on ise õppejõududeks saanud. Kokkuleppel ülalmainitud ülikoolidega on nende eesti keele kursusi võimalik ka Stokholmis õpida. Enamus õpilasi on kas eesti või soome päritoluga, kuid kuna kursused on kavandatud keelt mitteoskajatele, tulevad ka muulased toime (27, 31). Eestlased on neid võimalusi kasutanud päris arvukalt: viimase 10 aasta jooksul on Uppsala Ülikooli juures eesti keele eksameid sooritanud 50 eestlast (21).

AMEERIKA ÜHENDRIIKIDES

Indiana Ülikooli Uurali ja Altai Keelte osakonnas hakati õpetama eesti keelt 1950-ndatel aastatel sõjaväelastele keelelise hariduse andmise skeemi alusel (32). Professorid Alo Raun ja Felix Oinas kujundasid intensiivse kursuse peamiselt situatsioonilise kõnekeele omandamise põhimõttel, kasutades palju kordamist ja keeltelaboratooriumi. Oina õpik "Basic Course in Estonian" (33)

mis aastaid oli ainukeseks ingliskeelseks eesti keele käsiraamatuks, sisaldab aga küllaltki palju grammatikat. Õpetus on kahel tasemel. On võimalik ka teha teaduslikku tööd kõrgemate kraadide saavutamiseks, mida mitmed ongi teinud. Kuna klassid on olnud üldiselt väikesed (3-8 õpilast), on muulastestki õpilased omandanud teatud kõnelemisvõime ja lugemisoskuse (28). Vähesese nõudmise tõttu pole aga lektori tasu kuigi suur ja seetõttu on neid raske leida. Õpilaste hulgast on olnud nii eesti, soome ja ungari päritoluga isikuid kui ka puht-ameeriklasi (26). Ülikooli raamatukogus töötades, on Betti Oinas soetanud Indianasse väga suure kogu eesti raamatuid.

Peale selle on Ameerika Ühendriikides õpetatud eesti keelt 1960-1970-ndatel aastatel Los Angeles'is Kalifornia Ülikoolis Valter Niiluse poolt ja Columbia Ülikoolis professor Austerlitz'i all. 1970-ndatel aastatel sai Kent'i Riiklikus Ülikoolis krediitpunkte eksternina Indiana Ülikooli eesti keele kursuste sooritamise eest (34). Stanford'i Ülikoolis õpetas Marilyn Vihman semestripikkuse kursuse eesti keelt eri-keelteprogrammi raamides (35) ning Rein Taagepera võttis 1983. a. oma lühikursusesse soome ja eesti kultuuri ja keele kohta ka veidi algelist eesti keele õpetust (36). Connecticut'i Riiklikus Ülikoolis õppis 1988. a. seitse õpilast eesti keelt nn. "kriitiliste keelte" programmi alusel Ilvi Jõe-Cannon'i õpetusel. Õpilased said tehtud töö eest krediitpunkte ja kestva huvi puhul oldi nõus ka edasijõudnute kursust korraldama. Poole kuludest on kandnud Connecticut'i Eesti Selts (37).

KANADAS

Slaavi Uurimuste Instituudis Montreali Ülikoolis oli ajavahemikus 1955-65 võimalik saada eestiainelist õpetust dr. A. Kurlentsi juhendamisel. Selle aja jooksul saavutati seal kaks doktorikraadi eesti kirjanduse ja võrdleva folkloristika alal (38). Vancouveris alustati eestiainelist õpetust Simon Fraser'i Ülikoolis 1983.a., tänu Juta ja Laurence Kitching'i eestvõttel eestlastelt korjatud \$10,000 annetusele. Nii annetused kui ka kursused, neist üks keeleõpetuslik, on jätkunud (39).

Suureks saavutuseks oli eesti õppetooli loomine 1986. a. Toronto Ülikoolis, mille jaoks eestlaskond pani kokku \$650,000, lisaks \$350,000 riiklikule toetusele. Õppetool, mille esimeseks külalisprofessoriks sai sotsioloog Tõnu Parming ja teiseks ajaloolane Hain Rebas, on peamiselt mõeldud eestialaste uurimuste jaoks. Mõlemad professorid pidasid loenguid oma erialalt (40). Kahjuks on alalise professori nimetamine aga viibinud, kuigi see väljakuulutati 1990. a. Ka võeti eesti keele õpetamine 1986. a. ametlikult Ülikooli õppekavva slaavi keelte osakonnas, kus 3-astmelise eesti keele ja kirjanduse kursuse eest saab omandada krediitpunkte. Kahjuks pole veel võimalik spetsialiseeruda eesti keelele, kuid Soome-Ugri Tsentrumi asutamisega loodetakse ka seda saavutada. Pooled õpilased on mitte-eestlased, kes olevat lektor Harri Mürgi arvates edukamad oma õpingutes kui eesti päritoluga üliõpilased (26).

ITAALIAS

Kõigi ülalmainitud ülikoolide eesti keele kursuste asutamine tundub igapidi mõisteta ja loogiline. Paljud neist on algatatud

eestlaste endi poolt. Kuid miks peaks olema eesti keele kursused Bologna Ülikoolis? Sealne itaallannast professor Eduarda Dali Kisfaludi huvitus ungari keele kaudu eesti keelest, hakkas seda keelt uurima, kirjutas eesti keele õpperaamatu, grammatika ja sõnastiku ning hakkas 1970-ndatel aastatel itaallastele eesti keelt õpetama. Ligi tuhat üliõpilast olevat õppinud eesti keelt, kellest üle kümne olevat teinud doktoritöö peamiselt "Kalevipoja" aineil! (41)

JAAPANIS

Teine ebatavaline koht eesti keele õpetamiseks on Jaapan. Olin väga üllatunud, kui Kazuto Matsumura Tokio Aasia ja Aafrika Keelte Õppimise Instituudist pöördus minu poole sooviga tellida 10 algajatele määratud eesti keele õpikut (42), kuna ta tahtis alustada kursusega jaapani üliõpilastele, kelle peamiseks õppealaks oli Soome või Balti ajalugu ja kes soovisid lugeda tekste algkeeltes. Kursus läkski käiku 1984. a. viie õpilasega, kes oma sihi olevat mõningal määral ka saavutanud. Peale seda on toimunud eesti keele kursusi veel teistelegi õpilasrühmadele (43). Matsumura räägib ise soravalt eesti keelt, olles seda Soomes õppinud ja end Eestis täiendanud.

MUJAL

Pariisis, Prantsusmaal, Soome-Ugri Keelte Instituudis õpetatavat Vahur Linnuste poolt eesti keelt. Fanny de Sievers on isegi andnud välja prantsuskeelse eesti keele grammatikat analüüsiva uurimisteose (44).

Suure küsimusmärgi moodustas ühe hispaania nimega härra poolt eesti keele õpiku tellimine Vaikses Ookeanis asuvale Kiribati saarele. Miks peaks keegi seal olema huvitatud eesti keelest?

Võimalik, et eesti keelt õpetatakse veel mujalgi välismaal. Ida-Euroopa maadest võibolla ehk Ungaris. Täiendavad andmed oleks te-retulnud.

KOKKUVÕTTEKS

Näib, et peale II maailmasõda on välismaal olnud ja on veel praegugi küllaltki palju eesti keele õppimisvõimalusi. Suurem osa neist võimalustest on loodud eestlaste endi poolt järgnevatele põlvkondadele keele- ja kultuuripärandi edasiandmiseks. Tuhanded lapsed ja noored on edukalt kasutanud neid õppimisvõimalusi ning paljud neist on jäänud seotuks väliseesti ühiskonnaga ja selle kaudu ka Eestiga. Õpilaste arv aga väheneb pidevalt, niisamuti kui nende keeleoskuski. See ei tohiks üllatav olla, kuna praegu kooliteed alustavad lapsed on juba teisest välismaal sündinud generatsioonist. Suuremates eestlaste keskustes, kus on paremad võimalused eestlastevaheliseks seltskondlikuks tegevuseks, on eesti koolid veel küllaltki elujõulised.

Teiselt poolt suurenevad eesti keele õppimisvõimalused vanematele noortele ja täiskasvanutele keskkooli ja kõrgema hariduse pinnal ja neid kasutatakse väikese arvu õpilaste poolt teadlikult ning sihikindlalt. Huvi sellel tasemel eesti keele õppimise vastu näitab ka Austraalias 1983. a. trükitud ingliskeelse eesti keele

õpiku "Eesti keel algajatele" laialdane levik ning vajadus teise trüki järele. Vabam läbikäimine kodumaaga on toonud klassidesse umbkeelseid õpilasi, kes soovivad oma sugulastega suhelda.

Suurem osa eesti keele kursusi välismaa ülikoolides on alanud eestlaste püüdlustest luua võimalusi oma noorsoole kõrgemal tasemel eesti keele õpinguteks või siis Eesti ja eestlaste tutvustamiseks. Samuti on tunnetatud eesti kultuuri hävimise ohtu kodumaal ja on tahetud sellest kasvõi killukesi säilitada välismaal. Mõned kursused ülikoolides on ka alustatud estofiilide poolt. Võiks öelda, et ainukesed puht-akadeemilise eesmärgiga alustatud ülikoolikursused on Soome, Rootsi, Indiana ja Bologna ülikoolides. Õpetus Bolognas on vahepeal lakanud ja Indianas katkenud lektorite puudusel.

Mis saab edasi? On ilmne, et iga üksiku eesti keele kursuse teokssaamine oleneb vajadusest selle järele ja võimalustest neid vajadusi rahuldada. Eeltoodud ülevaade näitab aga, et kui vajadus on küllalt suur, leitakse ka võimalusi selle rahuldamiseks. Kuna pagulaseestlaste vajadus eesti keele õppimiseks näib vähenevat, on tõenäoline, et peale üksikute aktiivsete eestlaste keskuste jäävad kõige kauem püsima välismaal puht-teaduslikel motiividel asutatud eesti keele kursused, mis ei olene pagulaste vajadustest. Seal aga, nii nagu suuremale osale väliseesti lastele, peab õpetama eesti keelt kui võõrkeelt.

VIITED

- (1) Hans Lupp, "Täienduskoolid", Eestlased Kanadas: ajalooline koguteos, toim. A. Kurlents et al, Toronto, Kanada Eestlaste Ajaloo Komisjon, 1975, 338-360.
- (2) Bernard Kangro, Eesti Rootsis, Lund, Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1976.
- (3) Hermann Rajamaa, "Eesti koolide asutamisest", Eesti Päevaleht, Stockholm, 13. märts, 1985.
- (4) Henno Jänes, "Eesti kool Rootsis", Eesti kool 1974: Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu aastaraamat, Stockholm, EÖK, 1974, 90-93.
- (5) Karl Hintzer, "Eesti noorte rahvuslikust kasvatuses Saksamaal", Bülletään: Eesti Õpetajate Keskühingu Häälekandja, Stockholm, 1954, 25-29.
- (6) Peeter Lindsaar, Eestlased Austraalias ja Uus-Meremaal, Sydney, Luuamees, 1961.
- (7) Gaston O. Randvee, "Eesti kool USA-s 25 aastat rahvuslikuks taimelavaks", Bülletään, 1976, 11-19.
- (8) Isiklikud andmed 1985. a. endiselt kooli-inspektrissilt Salme Pruudenilt, kes alustas eesti keele õpetust Londonis.
- (9) Paul Kimmel, "'Sörve' eesti noorte suvelaager Austraalias", Bülletään, 1967, 10-14.
- (10) Eduard Kärner, "Ääremärkusi New Yorgi Eesti Täienduskooli tööst", Bülletään, 1962, 54-63.
- (11) Gaston O. Randvee, "Eesti koolide tööpõllult", Ettekanne V Ülemaailmsel Eesti Õpetajate Konverentsil Melbourne'is, detsember 1988.
- (12) Mart Meiusi, "Eesti Täienduskoolid Austraalias", Bülletään, 1959, 32-45.
- (13) Jaan Lepik, "Mõni sõna täienduskoolide tööst Saksamaal", Bülletään, 1963, 51-54.
- (14) Aleksander Leinjärv, "Andmeid eesti õppeasutuste kohta 1968/69 õppeaastal Austraalias, USA-s ja Kanadas", Bülletään, 1969, 15-43.
- (15) Leida Juks, "Eesti keele õpetamisest kirja teel", Bülletään, 1976, 32-33.
- (16) Evi Lepik, "Göteborgi Eesti Mängukoolist", Bülletään, 1985, 22-23.
- (17) Edgar Marten, "Eesti täienduskoolid Kanada Idarannikul", Bülletään, 1989, 16-20.
- (18) Isiklikud andmed 1985.a. New Yorgi Eesti Täienduskooli juhatajalt Tõnu Vandererilt.
- (19) Tiiu Salasoo, "Eesti keel Austraalia koolisüsteemis", Eestlased Austraalias I, toim. Haas, O. ja Siska, V., Adelaide, Austraalia Eesti Seltside Liit, 1988.
- (20) Jaan Lepik, "Täienduskoolide ja suvekodude tegevusest Saksamaal", Bülletään, 1966, 26-35.
- (21) Ivar Paljak, "Eesti keele õpetus Rootsis 1988/89. õppeaastal", Bülletään, 1989, 20-21.
- (22) Enn Saluveer, "Eesti keele õpetamisest Inglismaal", Bülletään, 1977, 28-30.
- (23) Olev Träss, "Kotkajärve Metsäülikool: Loomine, algaastad ja põhilised suunad", Metsäülikool 1967-1982, toim. Heino Susi, Toronto, 1984, 9-21.

Järg lk. 42

AUTORITEST

Mati Hint, s. 1937 Tartus. Lõpetanud Tartu ü-i 1963. 1975 a. professor (eesti keel ja lingvistika) Tallinna Pedagoogilises Instituudis. Abiesimees Eesti keelekomisjonis. RR liige. Avaldanud 5 raamatut ja üle 200. artikli.

Liia Hänni, s. Saaremaal. Lõpetanud Tartu Ülikooli 1970. Tööl Tõravere Observatooriumis, erialalt astrofüüsik, füüsika-matemaatika kandidaat. Poliitikasse sattus peale seda kui Eestis läks lahti tormiline uusärkamisaeg. Eesti Ülemnõukogu liige, Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee liige.

Leo Kaagjärv, s. 1934, füüsik, kultuuriloolane. Saksamaale 1944, Austraaliasse 1949. Saavutanud Sydney ü-is B Sc kraadi 1957, M Sc 1958. Alates 1960 Sydney ü-i rakendusmatemaatika osakonna vanemlektor. Avaldanud eestikeelseid artikleid keele, teoloogia ja muudel teemadel. Alates 1990 elab ja töötab Tartus.

Raimond Kolk, s. 1924 Võrumaal, kirjanik. Soome 1943, Rootsi 1944. Fil mag kraadi omandanud Stockholmi ü-s riigiteaduse, rahvamajanduse ja statistika alal 1963. Ametis põllutöoministeriumis, hiljem Riigi toitusvalitsuses Uppsalas. Avaldanud 4 luuletuskogu, 7 romaani, 2 novellikogu jpm. Elab Lidingö.

Walter Rand, s. 1914 Narvas. Lõpetanud Tallinna Tehnikaülikooli ja Karlsruhe Tehnikaülikooli doktori kraadiga. Töötanud teadusliku uurijana Saksamaal ja Ühendriikides. Olnud ülikooli õppejõud State University of Iowa's, New York University's ja viimati CUNY-s korralise professorina. Huvialad - interdistsiplinaarsed küsimused seoses indiviidiga, ühiskonnaga ja loodusega nii ajas kui ruumis.

Tiiu-Ann Salasoo, s. 1932 Tallinnas. Austraaliasse üle Saksamaa 1949. B.Sc. 1965, M.Sc 1973 Sydney ü-l. Diploma in Tertiary Education (New Englandi ü-l 1976). Teadur, vanemteadur, administraator Tehnilise ja Edaspidise Hariduse Ministeriumis (1974-). Elab Sydneys. Metsaülikool Austraalias juhatause liige selle asutamisest peale 1972.

Mardi Valgemäe, s. 1935 Viljandis, kirjandus ja teatriloolane. Saksamaale 1944, USA-sse 1949. Lektor George Washingtoni ü-is 1968, as-soc.prof. alates 1968, pof. H.H. Lehman Coll. City ü-is alates 1975. Debüteerinud teatriarvustustega ajakirjanduses 1957, uurimustega ameerika draamast 1972. Avaldanud uurimusi kirjanduse ja teatri alalt (inglise ja eesti keeles). Elukoht New York.

Kahekümnes MüA kursus toimus Adelaide'i mägedes 26. osavõtjaga. Pearõhk oli jälle kaasaegsetel eestiste puutuvatel teemadel. Fiiisik Mati Haas rääkis Tartu Ülikooli Akadeemilise Muinsuskaitse Seltsi Vilistlasklubi tegevusest, Tiiu Salasoo püüdis jõuda selgusele võimuvõitluse küsimustes teemal "Kas ka Eestis oma 'Watergate'?" ja Silvia Silvéus andis Tiia Raudma poolt saadetud andmete alusel infot Eestis toimuva kohta, mida kodumaa külalised omalt poolt täiendasid. Aino Kuuskmann esitas oma isiklikke mälestusi 1941. a. küüditatuna. Kirjanduslikel teemadel rääkisid Jaanus Kull Bernhard Lindest seoses "Noor-Eestiga", Öie Haas välis-Eesti "Kirjakuulutajatest", eesotsas Bernard Kangroga, Eili Annuk Marie Underist ning Peeter Lindsaarest. Vaadati ja arutati eesti telefilme "Pisuhänd" ja "Tabamatu ime". Ajalooliselt andis Lea Holm ülevaate tervishoiust Eestis 19. ja 20. sajandi alguses, Inno Salasoo jutustas eesti rahvausundist ning Winifred Oserilt oli ettekanne soome-ugri keelte arenemisest. Erik Holm käsitles keskkonna küsimust, "Biotörje". Valdek Kangur, Adelaide'i Eesti Raadiosaate algataja, rääkis selle saamis- ja tegemisloo. Jens Meder esitas majandusfilosoofilisi mõtteid. Teisest vallast oli Reet Vallaku Tiibeti-matka kirjeldus ning osavõtjate poolt mängitud teater Rein Kaugvere "Rong lahkub hommikul" teemal, lavastas Lea Holm. Lõpuõhtul oli omaloomingut ja laste ettekandeid. Viimasel hommikul esitas tagasivaate hinnangu Inno Salasoo. MüA otsustas edasi tegutseda.

NEW YOR'GI KULTUURIPAEVAD 29.-30. MARTSIL

REEDEL: *registratsioon* videofilmid Eestist, Peeter Simmi "Puud olid...", "Tants ümber aurukatla", "Inimene, keda polnud", "Balti tee" * Avasõna: Andres Truuvert * oma luulet: Doris Kareva * Uno Naissoo trio. Indrek Laul klaver, Dimitry Berlinsky viiul, Roman Menkulov tšello * Lühikesed lood Mati Undi näidendist GOOD-BYE, BABY. Lavastaja Linda Pakri. Näitlejad Karin Koorits, Jaan Kuuse, Linda Pakri, Peeter Tammisto * Kunstinäitus - Edmund Valtman (karikaturist), Peeter Kolk (fotograaf). LAUPÄEVAL: Dokumentaalfilm "Paadipõgenikud" eestlaskonna põgenemisest 44.a. Koostaja Jaak Lõhmus, režissöör Andres Sööt * Poliitiline vestlus, Kalle Tenno * Kirjandusest, ka oma proosast Maimu Berg * Doris Kareva "Kaasaegne eesti luule" * Lennart Meri "Olukord Eestis" * Poliitiline laudkond/vestlus, moderaator Maire Raidma * Pidutants Eddie Tomson, DJ.

METSÄÜLIKOOL ROOTSIS METROO SUVESEMINAR SAAREMAAL

Esimesest ringkirjast on noppida: Seminari teemaks on rahvusliku identiteedi küsimused ja Saaremaa tundmaõppimine ehk ühise nimetusega: SAAREMAA EESTIS - EESTI PÕHJALAS - PÕHJALA EUROOPAS * Seminar on viis päeva, 22.7. - 26.7. AJAKIRI loodab olla informeeritud peale seminari.

KOTKAJÄRVE METSÄÜLIKOOL 10.-17. AUGUSTIL

Viimase kahe MüA sisu pearõhk asus kodu-Eesti poliitilistel ja majanduslikel küsimustel. MüA-90 juhtmõte oli "Iseseisvuse lävel". Uha tihenevatel kontaktidel kodu- ja väliseestlaste vahel, on oluline olla tuttav nii olukordade kui ka isikute tagapõhja, teadmiste ja arvamuste laia skaalaga ning osata üksteisega arvestada. Siin- ja sealpool

raudeesriiet üles kasvanud eesti noortel on küll palju ühist, kuid nende mõttemaailmad on paiguti siiski üpris erinevad. Vahede ületamiseks on tarvis peale hea tahte ka teadmisi ja neist tulenevat arusaamist üksteise mõistmiseks. Mü-91 ongi nendele küsimustele suunatud.

Programmi põhiteema: "KES MEIE OLEME?". Osavõtu üleskutses öeldakse: "Räägime eesti keelest meist endist - eestlastest! Vaatleme endid ajaloo, poliitika, kirjanduse ja kunsti taustal. Analüüsime oma mõtet ja keelt. Uurime, kas eestlane on alati ja igal pool ühesugune ehk kuidas mõjutavad aeg ja ruum meie ellusuhtumist, ning käitumist.

Mü address: Kotkajärve Metsaülikool, Helge Kurm, 7 Crescent Place No. 1810, Toronto, Ontario, M4C 5L7, Canada.

Lähemat informatsiooni saab järgmistelt inimestelt:

Olev Träss (416) 656-5387

Helge Kurm (416) 699-5538

Eestis: Andres Kasekamp Tartu 202400, Turu 35-402

ÜLESKUTSE

Kõigil neil kohtumistel, nagu ülal, millest AK meeleldi refereerib, esitatakse alati terve rida ülihuvitavaid ettekandeid, mõned neist siis tõelised oma ala pärlid. Need leiavad hiljem väga harva trükkis avaldamist. Millegi pärast, ei autorid ega korraldajad, ei paku sellist kaastööd Aja Kirjale, kuigi see peaks hästi dokumenteeritud olema, et AK meeleldi neid avaldab.

Kui see põhimõtte asi ei ole, et neid ettekandeid mitte avaldada teistkordselt peale seminari, siis teen siin ettepaneku, et edaspidi, nii autorid kui korraldajad, juba seminari ajal kaaluksid aktiivselt mis materjal oleks sobiv pakkuda Aja Kirjale avaldamiseks.

Toimetaja

VIITED, JÄRG LK. 39

- (24) Inno Salasoo, "Metsaülikool Austraalias", Eestlased Austraalias I, toim. Haas, Ö. ja Siska, V., Adelaide, AESL, 1988, 114-124.
- (25) Vello Salo, "Lühülevaade eesti keele kursusest Toronto ülikooli juures 1976-86", (leheke), 1986?
- (26) Harri Mürk, "Eesti keele õpetus Indiana ja Toronto Ülikoolides", ettekanne V Ulemaailmsel Eesti Õpetajate Konverentsil Melbourne'is, dets. 1988.
- (27) Intervjuu Paul Laanega Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudis Stockholmi Ülikoolis 1985.a. ja hilisemad andmed.
- (28) Tiiu Salasoo, "Towards a Comparative Perspective of Teaching Estonian Language Outside of Estonia", University of Sydney, Faculty of Education, 1987.
- (29) Juhan Kokla, "Juubekikoolis: 1300 noort on käinud Stockholmi Eesti Alkoolis", EPL, 15. märts 1985.
- (30) Bülletään, 1990, 41.
- (31) Intervjuu Uppsala Ülikooli eesti keele lektori Raimo Raagiga 1985.a. ja hilisemad andmed.
- (32) Denis Sinor, "Uralic-Altaiic Studies", The Review, Fall 1967.
- (33) Felix J. Oinas, "Basic Course in Estonian", Bloomington, Indiana University Publications Uralic and Altaic Series Vol. 54, 4th ed., 1975. (34) Isiklikud andmed Felix Oinaselt, kes oli andnud nõusoleku eksamineerida Kent'i Ülikooli eesti keele õpilasi.
- (35) Intervjuu Marilyn Vihmaniga 1985.a. ja hilisemad andmed.
- (36) Rein Taagepera, Finnish and Estonian Cultures and Languages, Course description, Irvine, University of California, 1983.
- (37) Aire Kolbre-Salmre, "Eesti keel Connecticuti Ülikoolis", Triinu, talv 1988, 15.
- (38) Olev Träss, "Kõrgem haridus", Eestlased Kanadas: ajalooline koguteos, toim. A. Kurlents et al., Toronto, Kanada Eestlaste Ajaloo Komisjon, 1975, 477-500.
- (39) Isiklikud andmed Jutta Kitching'ilt 1987. a.
- (40) Olev Träss, "Eesti õppetool Toronto Ülikoolis", ettekanne V Ulemaailmsel Eesti Õpetajate Konverentsil Melbourne'is, dets. 1988.
- (41) Isiklikud kirjalikud andmed Eduarda Dali Kisfaludi'lt 1987.a.
- (42) Winifred Oser ja Tiiu Salasoo, "Eesti keel algajatele - Estonian for Beginners", Sydney, Estonian Learning Materials, 1983.
- (43) Intervjuu Kazuto Matsumuraga 1985.a. ja hilisemad andmed.
- (44) Fanny De Sievers, "Analyse grammaticale de l'Estonien parlé", Clermont-Ferrandi, G. de Bussac, 1969.

TEADUSTUSI

Käsoleva numbri kaastoimetajaks on Tiiu Salasoo. Tiiu Salasoo huvi ja missioon on eesti keel, mille olemasolu eestvõitleja ta paguluses on. Tema kaastoimetustikkuse märgiks ongi see, et AK 59 on suurelt osalt keeleküsimustele pühendunud. Tiiu enda kaastöö on põhjalik ülevaade eesti keele õpetuse kohta välismaal peale 1944 a. Andmeid uurimuseks hakkas ta koguma 1985. Esimene ettekanne sel teemal toimus 1987 a. Metsaülikoolis Vancouveris. Inglise keeles on see esitatud X Balti Uurimuste Konverentsil 1989 a. Stockholmis. Ta on ka kaasautoriks mitmetele eesti keele õppevahenditele.

Juuli kuus ilmub "Aja Lugu" nr 4. Selle toimetaja on Jüri Seim. Sisu on ettekanded mis esitatud METROO ettekandeõhtute sarjas, 1991 a. kevadel. Esinejad olid Enno Penno (EV Eksiilvalitsus), Jaan Seim (Eesti Komitee Noortetöö Keskus), Raimond Kolk (Eesti Sotsialistlik Ühing Eksiilis), Toomas Käbin (Exportrådet), Ülo Ignats (Eesti Päevaleht), Enno Klaar (Aja Kiri), Ivar Paljak (Eesti Kool), Alur Reinans (Eesti Kultuuri Koondis), Rudolf Jalakas (iseseisev majandusekspert), Aleksander Terras (Müncheni Raadio, Teataja), Ivo Iliste (Balti Instituut), Aleksander Loit (Balti Uurimiskeskus). Sarja koondpealkiri oli "EESTI ja VÄLISEESTLASED" ja selle eesmärgiks lähemalt valgustada viimase 3 - 4 aasta jooksul toimunud ainulaadset suhtlemisprotsessi Eesti ja väliseestlaste vahel, mida on võimaldanud poliitilise olukorra pehmenemine okupeeritud kodumaal.

"Aja Lugu" saab tellida "Aja Kirja" kaudu kusjuures koju kätte hind Europas on 30 rootsi krooni, mujal 6 USA dollarit.

ESINDUSED, TOIMETUS

USA:s Mari Leesment, tel 201-334-0209, Urve Auksi, tel 312-460-1837,
KANADAS: Liis Truuvert, tel 416-533-4213, Liis ja Matti Klaar, tel 604-
986-4050, AUSTRALIAS: Tiia Raudma, tel 02-929-6415

©

AK 59

Kaastoimetaja: Tiiu Salasoo, toimetaja: Enno Klaar

Kaasosalised: Silvi Nemvalts, Inno Salasoo, Silvia Silvés

Toimetuse/talituse aadress: Enno Klaar, Gränsvägen 18, S-16352, Spånga.
Telefon 08-7611777, POSTZIRO: 12 77 47 - 4 STOCKHOLM

SISUKORD

Keelenumber

Kakskeelsus sotsiaalse probleemina	Mati Hint	2
Poliitiline olukord kodumaal	Liia Hänni	5
Vestlus <u>kellest</u> ja <u>millest</u>	Leo Kaagjärv	13
Rääts ja Järvi	Mardi Valgemäe	17
Keel ja diversiteet	Valter Rand	19
Kuidas kirjanik kirjutab	Raimond Kolk	27
Eesti keele õpetamine ja õppimine		
välismaal	Tiiu Salasoo	31
Autoritest		40
1991		41
Teadustusi		43

aja kiri nr 59

juuni

3/1990*91